

JELIGE: MAGYARORSZÁG AGRÁRORSZÁG!

VERSENYKÉPESSÉG A MEZŐGAZDASÁGBAN

„Egy mákszemnyi praktikus elv és ismeret többet ér egy másányi theóriánál.”

(Balásházy János)

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS.....	3
1. A témaválasztás aktualitása.....	3
2. A dolgozat tartalmának rövid áttekintése.....	4
II. A VERSENYKÉPESSÉGRŐL ÁLTALÁBAN.....	6
1. Fogalmi alapvetés.....	6
2. Versenyképességi koncepciók.....	6
III. VERSENYKÉPESSÉG A MEZŐGAZDASÁGBAN.....	9
1. A mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők.....	9
A) Erőforrások.....	10
B) Termelési formák.....	13
C) Keresleti és kínálati viszonyok, valamint a marketing szerepe.....	14
D) Árak és költségek.....	15
E) Termékminőség.....	16
G) Állami szerepvállalás – kormányzati eszközök.....	17
H) Európai Unió – Közös Agrárpolitika (KAP).....	19
IV. AZ AGRÁRTÁMOGATÁSOK CSOPORTOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI.....	20
V. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI TÁMOGATÁSI RENDSZER.....	22
1. A magyar mezőgazdasági támogatási rendszer a csatlakozási tárgyalások tükrében: kvóták és feltételek.....	23
2. A magyar mezőgazdasági támogatási rendszer az uniós csatlakozás után és napjainkban.....	28
3. Néhány nevesített támogatás bemutatása röviden.....	34
A) Fiatal gazdálkodók induló támogatása.....	34
B) Méhészeti támogatások.....	34
C) Birtokösszevonási támogatás.....	34
D) Erdősítési támogatás.....	35
VI. A KAP 2013 UTÁN – ÖSSZHANGBAN AZ ÚJ MAGYAR FÖLDTÖRVÉNNYEL....	38
VII. ÖSSZEGZÉS.....	44
Felhasznált irodalom- és joganyagjegyzék.....	45

I. BEVEZETÉS

1. A témaválasztás aktualitása

Kristálytisztán emlékszem azokra az időkre, amikor gyermekként fülig érő szájjal örültem a Mikulás által hozott mandarinnak, vagy a csak karácsonykor látott banánnak, narancsnak. Nem volt mindennapos a déligyümölcs az asztalon és nem volt természetes, hogy a piacra érve hatalmas a választék a különböző országok terményeiből. Nem számított kuriózumnak, újdonságnak, kiváltságnak, vagy úri szokásnak, ha magyar gyümölcsöt ehettünk. De mi a helyzet a mai Magyarországon?

Nem szükséges egyetemi oklevél ahhoz, hogy lássuk, a magyar mezőgazdaság és a mezőgazdasági termékek¹ - különösképp az élelmiszeripari cikkek - jobb napokat is megéltek már. Dolgozatom alapkérdését így az élet hozta, miszerint hogyan lehet az, hogy a chilei alma, a spanyol őszibarack vagy a szlovák tej olcsóbb, mint hazai társaik? Miért előnyösebb gazdaságilag akár több ezer kilométerről importálni azt, ami nálunk is megterem, nálunk is előállítható, sokszor ugyanolyan, de az esetek többségében inkább jobb minőségben? Hogyan képes az egyik termelő olykor feleannyiért kínálni a termékét, mint a másik?

E kérdéskör rendkívül aktuális, hiszen mindenkit érint, aki fogyasztóként vesz részt a kereskedelemben. Maslow szükségletpiramisának legalján, az elsődleges szükségletek között találjuk a fiziológiai szükségleteket, többek között azt, hogy enni kell. Tehát az élelmiszeripari cikkekre mindig mindenkinek szüksége van, az azok iránti kereslet – természetesen nem állandó mértékben és összetételben, de - adott. Másrészt hazánk gazdasági helyzetét és megítélését is kedvezőtlenül befolyásolja, hogy – habár természeti adottságai azt lehetővé tennék –, az európai és világpiacokon nem képes betölteni azt a szerepet, amire valójában képes lenne, lényeges versenyhátrányban van a többi tagországgal szemben.

Jelen dolgozatomban azt szeretném bemutatni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább befolyásolják egy mezőgazdasági termék versenyképességét, kiemelt figyelmet fordítva a mezőgazdasági támogatási rendszerre, mint az általam legfontosabbnak ítélt tényezőre. Tekintve, hogy elsősorban még mindig az árak döntenek el, hogy mi kerüljön a fogyasztó kosarába, a támogatási rendszerek (rendszerünk) lehetőségeit figyelembe véve

¹ Az EGK-t létrehozó 1957-es Római Szerződés szerint: „mezőgazdasági termékek a termőföld, az állattenyésztés és a halászat termékei, valamint az ezekhez a termékekhez közvetlenül kapcsolódó első feldolgozási szint termékei.”

próbálok választ találni arra a kérdésre (a dolgozat terjedelmi keretein belül), hogy hogyan lehetne sikerrel felvenni a harcot a nagy kereskedelmi láncokkal és a nemzetközi termelőkkel szemben.

2. A dolgozat tartalmának rövid áttekintése

Ahhoz, hogy a mezőgazdaság versenyképességét megvizsgálhassuk, mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, mit értünk versenyképesség alatt. A versenyképesség fogalmát különböző elméleteken keresztül határozták meg, ezeket a versenyképesség fogalmakat alapul véve megkísérlem rávetíteni a versenyképesség fogalmát a mezőgazdaságra és ismertetni, hogy mitől specifikusabb is ez az „általános” versenyképességhez képest.

A fogalmi alapvetést követően vizsgálom, hogy melyek a(z) (általam) legfontosabbnak vélt, a mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők. Számos tényezőre térek ki és nagy hangsúlyt helyezek az aktuális magyar viszonyokra, lehetőségekre, tendenciákra, hogy minél átfogóbb képet kaphassunk a mai magyar lehetőségekről és a magyar agrárium helyzetéről. A mezőgazdasági versenyképességet meghatározó tényezők közül (fontossága miatt) jelen dolgozatomban a mezőgazdasági támogatási rendszerrel foglalkozom részleteiben. (A mezőgazdasági versenyképesség, mint komplex téma körüljárásához, koherens jogi elemzéséhez nélkülözhetetlen az összes tényező együttes és részletes vizsgálata, de jelen dolgozat terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé.) Egy termék - legyen szó iparcikkról vagy mezőgazdasági termékről - versenyképessége nagyrészt árfüggő. Ez az ár pedig a mindenkori tényezőktől és költségektől függetlenül jelentősen befolyásolható a különböző forrásból és jogcímen juttatott támogatások által.

Véleményem szerint a magyar támogatási rendszer kronologikus sorrendben a legcélszerűbben bemutatatható, központi dátuma a 2004. májusi Európai Unióhoz való csatlakozásunk időpontja. Ismertetem a támogatási rendszert a csatlakozás előtt és után, valamint kitérek EU-s csatlakozásunk mezőgazdasági és agrárjogi szempontból releváns feltételeire, végül röviden foglalkozom a jövővel is.

Kiemelten fontosnak tartom még megemlíteni, hogy az Európai Unió is nagy szerepet játszik a mezőgazdasági termékek versenyképességének befolyásolásában. Egyrészt az Unión belüli egységesítési törekvésekkel, másrészt a négy uniós alapszabadság, köztük legfőképpen a termékek szabad áramlásának doktrínájával és ezáltal a tagállamok termékei közötti verseny szabad liberalizációjával, harmadrészt a belső piac közös külső vámvédelmével, és az Unió kívüli termékek importjára vonatkozó közösségi szabályokkal, végül, de nem utolsónak az

uniós mezőgazdasági támogatási feltételrendszer révén. Ezek mellett egyes résztémáknál külön-külön is kitérek az Unió szerepére és szabályaira, hiszen az EU-s csatlakozás alapjaiban változtatta meg a versenykörnyezetet.

II. A VERSENYKÉPESSÉGRŐL ÁLTALÁBAN

1. Fogalmi alapvetés²

Joghallgató lévén nem tisztem mélyreható közgazdaságtani elemzéseket végezni, ugyanakkor ahhoz, hogy behatóbban vizsgálhassuk az agrárium versenyképességét, szükséges annak tisztázása, hogy mit értünk verseny, illetve versenyképesség alatt. Mindkét fogalmat sokan, sokféleképpen kísérelték már meg definiálni, de nincs kialakult, egységes, mindenki által elfogadott meghatározás.

Chikán Attila szerint a verseny „két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzésére irányuló, adott szabályok közt zajló tevékenysége.”³ Tökéletes verseny akkor alakul ki, amikor egyetlen vállalat vagy fogyasztó sem elég nagy ahhoz, hogy befolyásolhassa egy termék piaci árát, tehát a keresletben vagy kínálatban képviselt súlyánál fogva nem képes arra hatást gyakorolni.⁴ Ezekből kiindulva a versenyképesség a gazdasági szereplők egymáshoz való helyzetét, erőfölényét, egymásra hatási képességét méri. Emellett azokat a kilátásokat is magában foglalja, amelyek a jelenlegi versenyben betöltött pozíció javítására irányulnak, tehát a feltételezett lehetőségeket is mérlegeli.

2. Versenyképességi koncepciók

A versenyképesség elméleti magyarázatára sokféle megközelítés létezik a szakirodalomban. Ezek főként kereskedelempolitikai (keresleti és kínálati), gazdaságpolitikai (mikro- és makroszintű), termelékenységi megközelítést alkalmaznak, de olyan megközelítések is fellelhetők, melyek egy regionális szintű összehasonlítással operálnak.

A keresleti oldali megközelítés a piac szemszögéből elemzi a versenyképességet, amely azt tekinti a versenyképesség fő mércéjének, hogy az adott vállalkozás, gazdaság mennyire sikeresen tudja értékesíteni termékét az adott piacon (ami természetesen függ az erőforrásoktól és a termelési költségektől is). Nemzetközi szinten ez a versenyben, kereskedelemben való részvétel erősségét jelenti, ami legszemléletesebben az adott ágazat exportpiaci részesedésével fejezhető ki.⁵

² A versenyképességgel rokon fogalmak még a hatékonyság, jövedelmezőség, sikeresség, amelyekre jelen dolgozatomban elemzés szintjén nem, csak említés szintjén térek ki.

³ Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan (AULA Kiadó, 1998.) 98. o.

⁴ Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.) 133-137. o.

⁵ Marján Attila: Az Európai Unió nemzetközi versenyképességének kilátásai (Európai Tükör 2009. 7-8.) 15. o.

A kínálati oldali megközelítés az erőforrások (inputok⁶) relációjában határozza meg a versenyképességet, ami legjobban David Ricardo komparatív előnyök elvével⁷ szemléltethető. Eszerint minden országnak az az előnye, ha azon árucikkek termelésére és exportjára szakosodik, amelyet viszonylag alacsony költséggel képes előállítani és - értelemszerűen - olyan termékek importjára törekszik, amelyet relatíve magas költséggel tudna csak előállítani.⁸ Annyi bizonyosan elmondható, hogy nincsenek eleve versenyképtelen országok, azzá csak akkor válnak, ha áraik jelentősen elszakadnak a kereskedelmi partnereik áraitól. Tehát minden nemzet a saját komparatív előnyei által vehet részt a kereskedelemben.⁹ Ezen elvhez szorosan kapcsolódik a kompetitív előnyök elmélete, ami az a versenytársakkal szemben fennálló előny, amelyet az adott szereplő versenytársaival ellentétben tartósan fenn tud tartani.¹⁰

A gazdaságpolitikai megközelítés lényege abban áll, hogy a nemzetgazdaság versenyképessége (makroszinten) a nemzetközi munkamegosztásban jelentős szerepet játszó vállalati versenyképességen (tehát mikroszinten) mérhető le. Chikán Attila definíciója szerint a vállalati versenyképesség „a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni.”¹¹ Mivel a versenyképesség eredendően mikroökonómiai fogalom volt, így makroökonómiai értelmezhetőségét a mai napig többen vitatják. Maximálisan egyetértek azonban Chikánnal, aki elismeri a makroszintű – azaz nemzetgazdasági - versenyképesség entitását, mely szerinte „a nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy úgy tud létrehozni, felhasználni, illetve a globális verseny keretei között értékesíteni termékeket és szolgáltatásokat, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka, s ezzel párhuzamosan állampolgárainak jóléte fenntartható módon növekszik”.¹²

A termelékenységi megközelítés a versenyelőnynek az egységnyi munkaerőköltséggel mérhető termelékenységen alapul. Az Európai Bizottság 2002-es éves versenyképességi

⁶ Inputok: munkaerő, tőke, föld

⁷ Hecker-Ohlin modell is rokon logika mentén épül fel, ez Ricardo elméletének továbbfejlesztése.

⁸ Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.) 664. o.

⁹ Samuelson-Nordhaus, 702. o.

¹⁰ Bakács András: Versenyképességi koncepciók (HAVER c. kutatási projekt keretében készült tanulmány) 7. o.

¹¹ Chikán-Czakó-Lesi: Állami szerepvállalás a vállalatok versenyképessége nézőpontjából (Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Tanulmányok Magyarország versenyképességéről, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006.) 33.o.

¹² Chikán-Czakó-Lesi: Állami szerepvállalás a vállalatok versenyképessége nézőpontjából (Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Tanulmányok Magyarország versenyképességéről, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006.) 34. o.

jelentése konkrétan a termelékenységgel és az azt meghatározó tényezőkkel (humán tőke, fenntarthatósági korlátok, K+F tevékenység) teszi egyenlővé a versenyképesség fogalmát.¹³

A regionális megközelítés az országokat alkotó régiók szintjén vizsgálódik és ötvözi a gazdaságpolitikai és gazdaságföldrajzi elemeket. Regionális versenyképességi előny azokban a régiókban keletkezik, ahol kedvező a gazdaságszerkezet, az országos átlagnál jobbak a képzettségi mutatók és a foglalkoztatás aránya, az áruk és a munkaerő mozgása szempontjából a földrajzi elérhetőség kedvező és relatíve magas az alkalmazott szabadalmak aránya.¹⁴

¹³ Ezt erősíti meg - a közel 10 évvel későbbi - a Bizottság 2011. évi jelentése is azzal a kiterjesztéssel és kiegészítéssel, hogy a politikai intézkedések globális megközelítései és következményeinek felmérése, valamint a kereskedelempolitikai megfontolások rendszerezett magában foglalása még nagyobb hangsúlyt kapott. (European competitiveness report 2002 and 2011, European Commission)

¹⁴ Marján Attila: Az Európai Unió nemzetközi versenyképességének kilátásai (Európai Tükör 2009. 7-8.) 16. o.

III. VERSENYKÉPESSÉG A MEZŐGAZDASÁGBAN

A versenyképesség kutatása, mérése már önmagában nehéz feladat, de különösen problematikus ez a mezőgazdasági termékek esetében. A mezőgazdaság sajátosságai miatt a hagyományos mérési mutatók nem alkalmazhatóak, és tovább nehezíti a mezőgazdaság versenyképességének meghatározását az a tény, hogy a többi ágazattól eltérően a mezőgazdasági termékek piacán még mindig jelentős a piactorzító eszközök – főként a támogatási rendszer(ek)ből adódó – alkalmazása. Továbbá tekintettel kell lenni az agrárium specifikumjaira, amely *Jámbor Attila* szerint: az időjárás okozta magas kockázati és bizonytalansági faktor, az externáliák fokozott mértékű jelenléte, a hosszabb ideig tartó termelési folyamat és a mezőgazdasági termékek szezonális jellege, a forgóeszközök megtérülési idejének hosszúsága, a föld sajátosságaiból fakadó sektorspecifikumok, a mezőgazdaság multifunkcionális jellege, valamint a mezőgazdasági támogatások és kereskedelemtorzító intézkedések.¹⁵

A közgazdaságtan által meghatározott, agráriumot jellemző sajátosságokat a jogi szabályozás is észleli, és a termőföldet speciális tulajdoni tárgyként kezeli. Ez figyelhető meg a 35/1994-es AB határozatban, melyben a hatályos a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (továbbiakban Tft.) alkotmányosságát vizsgálta az Alkotmánybíróság,¹⁶ valamint a termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvényben, amely a termőföld sajátosságait figyelembe véve határozza meg a termőföld mennyiségi és minőségi védelmét.

1. A mezőgazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők

Fentieket is alapul véve a következőkben megvizsgálom, hogy melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek nagyban hozzájárulhatnak egy mezőgazdasági termelő/termék piaci versenyképességéhez. Ezen tényezők nem önmagukban, hanem megfelelő kihasználtság mellett, egyfajta rendszert alkotva együttesen határozzák meg egy termék versenyképességét. A termelékenység mind a természeti adottságok, mind a

¹⁵ Jámbor Attila: A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben (Ph.D. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2008. – megjelent: Köz-gazdaság: tudományos füzetek, 2009. (4. évf.) 2. sz. 41-43.o.

¹⁶ A fent említett AB határozat megszületésének oka az volt, hogy az Tft. a termőföld tulajdonjogának megszerzésére vonatkozóan mind meghatározott jogalanyokat, mint pedig a megszerezhető termőföld térmértékét illetően korlátozásokat vezetett be. Az AB szerint a korlátozás alkotmányos, mert a földtulajdon, mint speciális tulajdoni tárgy ilyen módon való védelmét a köz érdeke kívánja meg. Lásd részletesen: a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvényt és a 35/1994. (VI. 24.) AB határozatot.

társadalmi berendezkedés befolyásolja. A tényezők vizsgálatánál elsősorban a hazai viszonyokra koncentrálok, de helyenként természetesen kitérek a nemzetközi (főként európai) helyzetre is.

A) ERŐFORRÁSOK

Természeti erőforrások

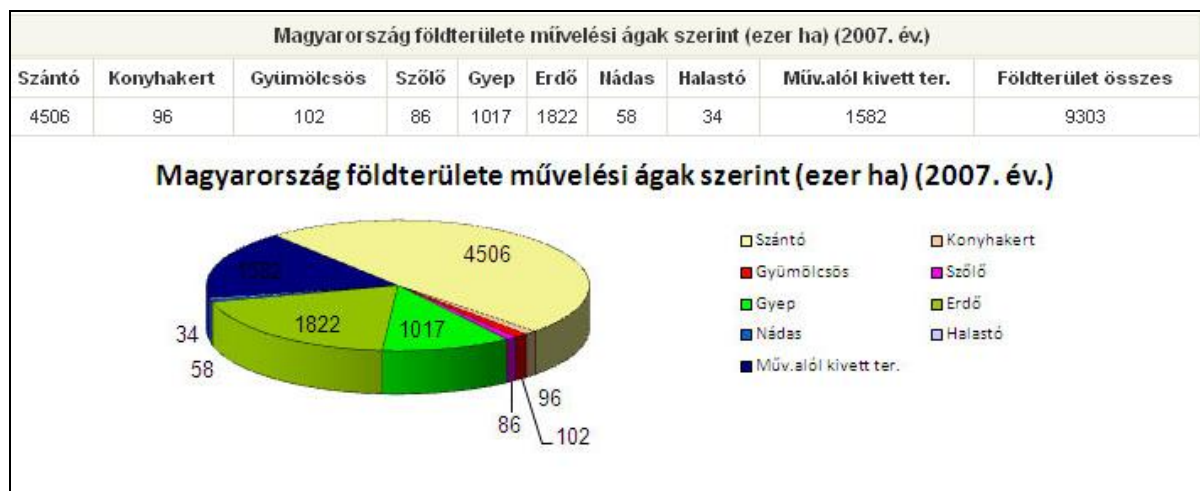
Véleményem szerint az egyik legfontosabb összetevő a természeti erőforrások megléte, hiszen ezek alapjaiban határozzák meg, hogy egy ország mely piaci szegmensben érhet el sikereket az adott országban és nemzetközi viszonylatban is. A megfelelő természeti erőforrásokkal, például a jó termőfölddel, jó minőségű és nagy mennyiségű vízzel megáldott országok esetében kulcsfontosságú a mezőgazdaság, ezen országok évtizedek óta erre alapozzák gazdaságukat (vagy logikusan erre kellene alapozniuk).

Éghajlati adottságaink miatt az összes fontosabb mérsékelt övi növény termeszthető nálunk, ugyan néhol a csapadék pótlására, öntözésre van szükség. A gyümölcs- és növénytermesztésen kívül Magyarország területe kiválóan alkalmas állattenyésztésre is.

Termőföld

Közismert tény, hogy a 15. században a kelet-európai országok – köztük Magyarország – volt Nyugat-Európa legfontosabb élelmiszer-ellátója. Nem véletlen, hiszen hazánk kiváló, átlag feletti természeti adottságokkal rendelkezik. Legnagyobb kincsünk a kiváló termőképességű talajunk, melyet azonban nem tekinthetünk állandónak, feltételesen megújuló erőforrás lévén legalább a jelenlegi állapot megóvására, de inkább javítására kell törekednünk. A termőföld speciális jellemzőit az Alkotmánybíróság a korábban már említett 35/1994-es határozatában a következők szerint határozta meg: „... a föld véges jószág volta (a föld ugyanis mint természeti tárgy korlátozott mértékben áll rendelkezésre és nem szaporítható, mással sem helyettesíthető), nélkülözhetetlensége, megújulóképessége, különleges kockázatérzékenysége és alacsony nyereséghezama a földtulajdon különös szociális kötöttségét testesíti meg. Mivel a termőföld véges jószág, a rá vonatkozó tulajdon szociális kötöttségei szükségképpen kapcsolódnak az állaghoz, a területi kiterjedtséghez és az értékhez.”

Magyarország termőterülete 7550,5 ezer hektár¹⁷, amely a mezőgazdasági területek (5536,8 ezer ha), valamint az erdők, nádasok és a halastavak területének összegéből áll össze. Tekintve, hogy Magyarország összes területe 9300 ezer hektár, ezzel arányaiban a legjobb földellátottságú országok közé tartozunk.

Forrás: www.agrarkamara.hu

A mellékelt ábrán is jól látszik, hogy földterületeink nagy része szántó, legkisebb része pedig halastó művelési ágba tartozik. A művelési ágak arányainak - ha nem is megváltoztatására -, de közelítésére (főleg az EU piacsabályozási előírásai miatt) voltak/vannak különböző próbálkozások, ilyen a mai napig is pályázható erdősítési támogatás. E támogatás részletes szabályait a 132/2004.(IX.11.) FVM rendelet határozza meg, melynek elemzésére a későbbiekben kerül sor.

Vízkészlet

Az erőforrások közül továbbá kiemelkedő jelentőségű a víz, mint véges erőforrás. Magyarország ebben is kiemelkedő, mert habár az ivóvízhiány a világban általános jelenség (vagy rövidesen azzá válik), hazánk rendelkezésre álló készletei meghaladják a fogyasztást. Mi több, egyes kutatások szerint az is elképzelhető, hogy Magyarország lesz idővel Európa ivóvíz-ellátója. A víz természeti, társadalmi és gazdasági értéket is hordoz, éppen ezért, az édesvízkészletek megóvása érdekében alkotta meg az Európai Unió a Víz Keretirányelvet, azaz az ún. Vízalkotmányt, melynek legfőbb célkitűzése az, hogy 2015-ig jó állapotba hoznak

¹⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv, 2010.

minden felszíni és felszín alatti vizet az EU területén.¹⁸ Az agrárpolitika súlyponti elemévé kell, hogy váljon nálunk is a vízkészlet-hasznosítás, az okszerűbb vízgazdálkodás, főleg azért, mert a nemzetgazdaság ágazatai, pl. az egészségügy vagy az energiaszektor is egyre nagyobb vízfelhasználóvá válnak.¹⁹ Fentiek alapján pedig egyértelműen megállapítható, hogy Magyarország komparatív előnnyel rendelkezik a természeti erőforrások területén, így közvetve a mezőgazdaságban is.

Tőkejavak

A termelési tényezők másik nagy csoportját képezik a tőkejavak, amelyek legfontosabb tulajdonsága, hogy inputként és outputként is részt vesznek a termelési körfolyamatban.”²⁰ Ilyen tőkejavaknak számítanak pl. az épületek, az infrastruktúra, a mezőgazdasági haszongépjárművek, a termelőeszközök (pl. szerszámok). Ezek megléte esetén még természeti erőforrásai miatt nem túl kedvező helyzetben lévő termelő is lehetőséget kap, hogy bekapcsolódjon a versenybe. E tőkejavak rendelkezésre állása nem csupán az elinduláshoz szükséges, hanem a termelés egész folyamán, mert a termelő versenyben maradásához, folyamatos bővítésre, fejlesztésre van szükség.²¹ ²²Összességében a mai magyar mezőgazdaság állapotáról általánosságban elmondható, hogy kifejezetten tőkeszegény, ezáltal saját forrásból a gazdaságok nem tudnak fejleszteni. Ezt kompenzálандó olyan állami beavatkozásokra, támogatásokra lenne szükség, amely a kistermelőt is versenyképes helyzetbe hozná a nagyokkal szemben. (Természetesen vannak kifejezetten ilyen jellegű állami támogatások, de véleményem szerint a kis családi gazdaságok ezekről nem jutnak elegendő információhoz, így igénybe sem tudják venni azokat.)

Humán- és társadalmi tőke

Az erőforrások harmadik nagy csoportja az emberi erőforrás, értem ez alatt az emberi munkaerőt, mint termelési tényezőt. *Samuelson és Nordhaus* definíciója szerint „az emberi tőke azon hasznos és értékes képességek, ismeretek összessége, amelyet az emberek az

¹⁸ <http://www.euvki.hu> (letöltés ideje: 2012. május 9. 23:03)

¹⁹ Az Európai Unió Agrárgazdasága, 2010. 15. évf. 1-2. sz. 24. o.

²⁰ Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.) 244. o.

²¹ Már itt szeretném jelezni, hogy ezen célokra is rendelkezésre állnak támogatások, pl.: 34/2008. (III. 27.) FVM rendelet az EMVA-ból az öntözés, a melioráció és a területi vízgazdálkodás mezőgazdasági üzemi és közösségi létesítményeinek fejlesztéséhez nyújtandó támogatások részletes feltételeiről.

²² E körben említendő - a versenyképesség alakításában szerepet játszó – a logisztika, a raktározás-elosztás problémája, a technológia, a gépesítés és a kutatás-fejlesztés (K+F) szerepe.

oktatásban és a munkahelyi gyakorlatban halmoznak fel”.²³ A gazdaság összes szektorában – így a mezőgazdaságban is - meghatározó a képzett szakemberek jelenléte.

Fontosnak tartom még megemlíteni a társadalmi tőke szerepét az agráriumban. Azok a csoportok, amelyek ún. bizalomközösségben képesek együtt dolgozni, együttműködni, előnyben vannak azokkal szemben, akik erre képtelenek. A társadalmi tőke pozitív mértékben járul hozzá egy vállalkozás gazdasági teljesítményéhez, ezáltal sikerességéhez.²⁴ Ez a fajta együttműködés tipikusan egy szövetkezet berkein belül dolgozókra (tagokra) jellemző, így fontos lenne a kisebb gazdálkodók, mezőgazdasági vállalkozók összefogásra ösztönzése.

B) TERMELÉSI FORMÁK

Mint arra az előző alcím végén is utaltam, véleményem szerint a termelési forma is jelentős hatással van egy termelő piacon betöltött szerepére, így versenyképességére. Termelni persze lehet egyedül is, de eredményesség szempontjából a kisebb családi gazdaságok nagyobb előnyre tehetnek szert, ha összefognak. Erre kiválóan alkalmas a szövetkezet, mint szervezeti-jogi forma. Nem véletlen, hogy az ENSZ 2012-t a szövetkezés nemzetközi évének nyilvánította. A szövetkezés fontos előnye, hogy a teljes élelmiszerláncra, az alapanyag-beszerzéstől a feldolgozáson keresztül az export-importra is hatása van, ezáltal pedig a gazdák (és a fogyasztók!) nincsenek kiszolgáltatva a nagy multinacionális cégeknek.²⁵ „A szövetkezet gazdasági lényegét kifejezésre juttatja az üzemkiegészítés elve, a szövetkezet a tagok javára működik, nincs elkülönült célja a tagi gazdaságoktól, azokat autonómiájuk megtartása mellett összefogja, vagyis „közös üzemben” egyesíti.”²⁶ Emellett a szövetkezet Janus arcú intézmény: egymás segítése révén nem csak tagjai gazdasági előmenetele, de szociális, társadalmi, kulturális helyzetük javítása is céljai közé tartozik.

A mezőgazdaság területén alapított szövetkezetek piaci részesedésének megtartása érdekében több szinten is szerveződnek. Egyrészt beszélhetünk termelői csoportokról, amelyek a termelők előmenetele elősegítése érdekében egy-egy azonos termékre, vagy termékcsoporthoz szerveződött együttműködési forma, ill. a zöldség-gyümölcs termelői értékesítő szervezetekről (továbbiakban: TÉSZ). Részletes nemzeti szabályait a zöldség-

²³ Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.) 226. o.

²⁴ Tóth Anikó: Társadalmi tőke és a közösségi agrármarketing az élelmiszergazdaságban (Gazdálkodás LI. évf. 2. sz.) 38. o.

²⁵ Dr. Dombai Lászlóné: Hol és hogyan épüljenek kis élelmiszer-feldolgozó üzemek? (<http://www.videkesgazdasag.hu/index.php?id=hol-es-hogyan-epuljenek-kis-elelmiszer-feldolgozo-uzemek>)

letöltés ideje: 2012. 05. 12.

²⁶ Réti Mária: Szövetkezeti jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 31. o.

gyümölcs termelői csoportok és termelői szervezetek nemzeti szabályozásáról szóló 67/2009. (VI. 9.) FVM rendelet, uniós szabályait a 1234/2007/EK tanácsi rendelet határozza meg.

C) KERESLETI ÉS KÍNÁLATI VISZONYOK, VALAMINT A MARKETING SZEREPE

Mint a gazdaság minden területén, a mezőgazdaságban is azt éri meg termelni, amire a piacon igény van és viszonylag kevés ráfordítással előállítható. A piaci követelmények elsősorban a minőséghez, mennyiséghez és nem utolsó sorban az árhoz kapcsolódnak. Habár bevezetőmben azt mondtam, hogy az élelmiszeripari cikkek kereslete adott, ez csak globális értelemben igaz, azaz, hogy ezen cikkekre a létfenntartás érdekében szükség van. Azonban akár egy növényen belüli fajták kereslete között is hatalmas különbségek lehetnek. A versenyképességet olyan fajtahasználattal lehet növelni, amely a piaci igényeknek és a termesztési adottságainknak egyaránt megfelel. Így hiába hatalmas a narancs iránti kereslet, ha annak termesztésére a hazai adottságaink nem megfelelőek. Ellenben a magyar gyümölcstermesztés húzóága régebben az alma volt, ezért arra kell az embereket ösztönözni, hogy narancs helyett almát vegyenek, hiszen ezek egymást helyettesítő termékek. Azaz, ha a narancs ára nő, akkor a racionálisabb fogyasztók almát, illetve más kedvezőbb áru gyümölcsöt fognak választani.

A mezőgazdaságban a mai napig kevésbé ismerték fel a marketing adta előnyöket. Pedig, ahogy nagy öregjeink is megmondták: „jó bornak is kell a cégér”. Tudatos tervezéssel, a piaci viszonyok folyamatos elemzésével, a fogyasztók megfelelő tájékoztatásával nagy sikereket lehetne elérni az agrárszektorban is. Gyakorlatilag klasszikus marketingtevékenységet - saját márka kialakítása, népszerűsítése, eladásösztönzési technikák – mind az egyéni termelőknek mind a TÉSZ-eknek csak nagyon kis hányada végez annak ellenére, hogy az elmúlt három évben a hazai gazdák mintegy 74%-ának voltak nehézségei termékeik piacra juttatásával. (Összehasonlításképpen: ugyanilyen gondja a lengyel gazdák 24, míg a spanyol gazdák csupán 17%-ának van.)²⁷

A ma fogyasztója az egészségtudatosság büvökörében él és érdekli, hogy az általa elfogyasztott élelmiszeripari termék milyen jótékony élettani hatással bír és melyek a negatívumai. Fontos az íz, a minőség és a termék esztétikai megjelenése is. Ezért fontos lenne a magyar mezőgazdasági termékek külföldön való népszerűsítése, programok, kiállítások

²⁷ Dupcsák-Kerek-Marselek: A fontosabb zöldségnövények költség-jövedelem alakulása (Őstermelő 2010/5. szám: október-november, 44.o.)

szervezése. Sajnálatos, hogy nem csak külföldön, de belföldön is promotálni kell a magyar agrárium termékeit, mert míg a külföldi vásárlók tudatosabbak és inkább hazai élelmiszert választanak, mint importból származót (ha annak megvan a hazai megfelelője), addig ez a magyar fogyasztókra nem jellemző.

D) ÁRAK ÉS KÖLTSÉGEK

Nem vitatható, hogy még mindig nagyrészt az árak döntik el, hogy mi kerül a fogyasztó kosarába. Az évek folyamán a magyar fogyasztó környezettudatosabb lett, ellenben sokkal kevésbé egészségtudatos, mint külföldi társai. Aminek – véleményem szerint – szintén az árak szabnak határt. Hiszen, a mostani környezeti anomáliák, a szélsőséges időjárás következtében a termés egy része idő előtt elpusztul. A csökkenő kínálat pedig általában magasabb árakat eredményez, amelyet sokan már nem engedhetnek meg maguknak.²⁸

Elöljáróban azt mondhatjuk, hogy egy ár akkor versenyképes, ha a fogyasztó - az általa elvárt minőségű - terméket olyan áron szerzi meg, amit még hajlandó megfizetni. Nyilvánvalóan az ár nagyrészt a költségek függvénye, hiszen a termelő főleg az őt terhelő költségekhez igazítja az árait. Magasabb előállítási költségek értelemszerűen magasabb árral járnak. Súlyos versenytorzító hatással bír, éppen ezért szinte az egész EU területén tilos, ha a termelő önköltsége alatti áron, ún. *dömpingáron* kínálja termékét.²⁹

Egyértelmű, hogy a legrosszabb helyzetben mindig a termelő van, mert a profit túlnyomó része a kereskedő markát üti. Ezért kellene minél jobban magát a termelőt (és nem elsősorban a nagyvállalatokat) támogatni, hiszen egyre magasabbak az előállítási költségei³⁰, ezek pedig már olyan magas piaci árat indukálnak, amivel már eleve esélytelenül lépnek be a piacra (ha egyáltalán van lehetőségük belépni).

(A mezőgazdasági termelői költségek konkrét elemzése és összetevői - a terjedelmi korlátok miatt – nem képezi jelen dolgozat részét.)

²⁸ 2007-ben a világ gabonatermék-kibocsátása 3%-kal volt magasabb, mint 2005-ben, miközben a búza, a durvaszemű gabona és a növényi olajok iránti kereslet (utóbbi kettő a bioüzemanyag-ipar növekedésének köszönhetően) 2%-kal meghaladta a kibocsátást. (OECD Policy Brief August 2008, p. 2.)

²⁹ Dömpingár alkalmazása során a termelő változó költségeinél kisebb árat állapít meg, amivel az a célja, hogy az árak leszorításával komoly piaci előnyre, adott esetben monopol profitra tehessen szert az adott piacon.

³⁰ 2011 januárjában 39, 6%-kal volt magasabb átlagosan az agrártermékek termelői-árszintje. http://hvg.hu/gazdasag/20110310_agrar_termeloi_arak_dragulas (letöltés ideje: 2012. 05. 13.)

E) TERMÉKMINŐSÉG

A marketing tankönyvek általában három fő minőségi kritériumot jelölnek meg ahhoz, hogy egy termékre azt mondhassuk: minőségi. Megállapításához vizsgálni kell az objektív (fizikai és kémiai), a szubjektív (a termék felhasználhatósága, igények kielégítésére való képessége) minőséget és az ár–érték arányt.³¹

Az agrártermékek esetében rengeteg az olyan külső körülmény, amely előre nem kiszámítható hatásokat idézhet elő, ilyenek például a napjainkban oly jellemző szélsőséges időjárás által okozott hatások, a vadkár, vagy az újabb kártevők megjelenése, amelyek csökkentik a termék mennyiségét és minőségét is. A „szépséghibás”, pl. jégverte almát vagy barackot bizonyára kevesen választanánk a piacon, még akkor sem, ha az íze ugyanolyan, mint esztétikus társaiké. Ha a termelő mindent meg is tesz annak érdekében, hogy a lehető legkiválóbb termékek kerüljenek ki a keze közül, a kockázati faktor akkor is rendkívül magas marad. Másrészt, a szükséges óvintézkedések előzetes megtételére sok esetben nem is jut elegendő pénz, a kárenyhítés, kártalanítás az előbbiekből fakadóan vagy az önhiba miatt, vagy pedig szintén pénzügyi problémák miatt elmarad. Emellett persze nem vitatható, hogy hatalmas a felelőssége magának a gazdának is.

A 2011. évi CLXVIII. törvény rendelkezik a mezőgazdasági termelést érintő időjárási és más természeti kockázatok kezeléséről. A törvény preambuluma szerint a jogalkotó célja az ilyen kockázatok hatásának enyhítésében való kockázatközösség, ill. az érintettek arányos felelősségvállalásának kialakítása. A jogszabály részleteire jelen dolgozatban nem térek ki, jól látható, hogy a lehetőségekhez mérten az állam ténylegesen a kockázatközösség kiépítésére törekszik. Véleményem szerint azonban inkább a megelőzésre, mintsem a kár bekövetkezte utáni kárenyhítésre kellene törekedni, gondolok itt pl. villanypásztorok kiépítésére (vadkár ellen), vagy - amely termékpályákon ez lehetséges - a fóliás kertészet támogatására, népszerűsítésére (aszálykár ellen).

F) TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS

A társadalmi felelősségvállalás, mint versenyképességet befolyásoló tényező releváns összetevői többek között az élelmiszerbiztonság, a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem és a foglalkoztatottság. Ezen alrészek szerepe több szempontból is vitathatatlanul fontos, ám jelen dolgozatban nem kerülnek kifejtésre.

³¹ http://marketingkommunikacio.blog.hu/2010/03/15/termekminoseg_1 (letöltés ideje: 2012. 10.28.)

G) ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS – KORMÁNYZATI ESZKÖZÖK

Az agrárium fontosságát mutatja, hogy ez a gazdaságnak a legkevésbé liberalizált területe, itt érvényesül legerőteljesebben az állami beavatkozás. Az állam a megfelelő piaci környezet megteremtésével nem csak hozzájárulhat, de elő is segítheti egy mezőgazdasági termék versenyképességét, vagy annak javítását. A gazdaságba, ezen belül a mezőgazdaságba történő, a nemzeti kormányok általi beavatkozás elsősorban azért fontos, hogy minél szélesebb körben megvalósulhassanak azok a gazdasági és szociális célok, amelyek hosszú távon az ország és az ott élők előnyeire szolgálnak. A mezőgazdaságnak - szektorspecifikussága miatt - az állami szerveken, a szakapparátuson és a hatósági ellenőrzéseken túl olyan intézményrendszerrel is rendelkeznie kell, amely egyszerre befolyásolja és szervezi a gazdaságot. Ebben a tekintetben (sajnos) Magyarország nem remekel. Dr. Csath Magdolna szerint „Magyarország csak akkor zárkozhat fel a fejlett Nyugathoz, ha a kormány olyan körülményeket teremt, amelyek között az emberek kreativitása kiteljesedhet és hozzájárulhat a gazdaság gyors fejlődéséhez”. 2009-es írásában kifejti (egy 2008-as IMD³² tanulmányt alapul véve), hogy hazánkban a korrupció és a politikai bizonytalanság mellett a vezetők társadalom iránti felelőssége is gyenge.³³ A cikk megjelenése óta eltelt három évvel később ez a tendencia - nagyrészt Brüsszel nyomására – javulni látszik, de még mindig nem megfelelő mértékben. Véleményem szerint ismét kezdik felfedezni a mezőgazdaságban rejlő - főleg gazdasági – lehetőségeket.

Az állam mind közvetett, mind közvetlen módon hathat a mezőgazdaság versenyképességére, pl. a környezetvédelmi szabályok meghozatalával és betartatásával, a válságkezelési és kárenyhítési intézkedésekkel, az egyes termékpályák szabályozásával, a GVH mezőgazdaságot érintő verseny-felügyeleti tevékenységével, a termelők érdekérvényesítésének segítségével, ágazati támogatási rendszerek kialakításával, vagy a mezőgazdasági versenyképesség előmozdítását célzó állami intézményrendszer kialakításával. Külön kiemelendő az agrárpiaci rendtartás IV. fejezetében biztosított eszközrendszer³⁴, amely többek között lehetővé teszi az irányár, alapár, intervenció ár, magán- illetve közraktári támogatások, stb. alkalmazását. Legfontosabbak mind közül a különböző támogatások, amelyeket a következő címben részletezek.

Ahogy arra a fentiekben utaltam, ismét kezdik felfedezni a mezőgazdaságban rejlő lehetőségeket, egyre fontosabb az agrárium, a tanyavilág és a nemzeti értékek népszerűsítése.

³² Institute for Management Development

³³ Dr. Csath Magdolna: A magyar versenyképesség puha tényezői (<http://www.ujreformkor.hu/node/132>, letöltés ideje: 2012. 05. 13.)

³⁴ 2003. évi XVI. törvény az agrárpiaci rendtartásról (6.§ (1))

Ennek egyrészt gazdasági, versenyképesség megtartó, ill. növelő oka van, másrészt pedig a hagyományörzés, hogy ne szakadjunk el teljesen a múltunktól. Az, hogy a XXI. században élünk nem jelenti azt, hogy mindentől el kell távolodnunk, ami annak idején bevált, ami jó volt, ami hasznot hozott. És ami úgy gondolom – a rengeteg velejáró munka ellenére – sok örömet is okozott.

Napjainkban egyre több olyan program, törekvés, szabályozási kísérlet lát napvilágot, ami mind örökségünket hivatott biztosítani, sokszor mai, modern formában, vagy a különböző médiumokon keresztül.³⁵ A teljesség igénye nélkül itt említeném meg, a nyár folyamán oly sok heves vitát – magyar és Európai Unió színtéren is - kiváltó dinnyeár szabályozást. A szabályozás lényege abban állt, hogy meghatároztak egy ún. rögzített árat (dinnye esetében 99 Ft/kg), mely alatt nem lehet dinnyét árusítani. A vita a kartellgyanú miatt robbant ki, ugyanis ha a versenytársak közösen határozzák meg a piacon ajánlott vagy minimálárat és így összefognak, azzal súlyosan korlátozhatják a versenyt. A konkrét esetben a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) kérésére az áruházláncok, valamint a Magyar Zöldség-Gyümölcs Terméktanács, ill. a Dinnye Szövetség megegyeztek a fenti rögzített árban.³⁶ (Ebből egyébként körülbelül 40 Ft jut kg-ként a gazdáknak.) A GVH ezért lakossági bejelentés alapján eljárást indított több nagyobb kereskedelmi lánc ellen, melyben még nem született döntés, azonban számomra érthetetlen, hogy miért probléma az, ha egy kormányzat a saját termelőit kívánja ilyen módon megvédeni. A VM kezdeményezésére az összes fél együttesen határozta meg ezt a mindegyikük által elfogadhatónak tartott árat. Úgy gondolom, hogy amely termékekkel mi is rendelkezünk, azokkal elsősorban a hazai piacokat kellene betölteni, a maradványt pedig exportként értékesíteni. A Minisztérium csak azt hazai gyakorlatot próbálta kiküszöbölni, hogy a polcokat feltöltik az olcsó importból származó áruk, amelyek miatt a hazai termékek eladhatatlanok lesznek.

Jogi szempontból talán a legnagyobb volumenű fordulat, hogy idén megszületett a régen várt ún. hungarikum-törvény. A 2012. júliustól hatályos 2012. évi XXX. törvény célja a magyar nemzeti értékek, a hungarikumok megőrzése, illetve az összetartozás és a nemzeti tudat erősítése. Nem kevésbé fontos célkitűzés ezen hungarikumok összegyűjtése és egységes nyilvántartásban³⁷ kezelése.

³⁵ A televíziók és a rádiók műsoraiban az őszi idénytől kezdve szép számmal jelentek meg a tanyasi élettel, az állattartással kapcsolatos műsorok. Októberben a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatásával az egyik hazai kereskedelmi rádió nagy népszerűségnek örvendő reggeli műsora a teljes stábbal leköltözött egy hétre egy túrkevei farmra, hogy onnan tudósítsanak arról, hogy milyen is az élet egy tanyán.

³⁶ <http://index.hu/gazdasag/magyar/2012/07/23/dinnye/> (letöltés ideje: 2012. 11. 01.)

³⁷ Egy év áll a rendelkezésére a Hungarikum Bizottságnak, hogy közzé tegye a Hungarikumok Gyűjteményét.

H) EURÓPAI UNIÓ – KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA (KAP)

Mint ahogy az a későbbiekben kifejtésre kerül, az európai integráció legfontosabb, legvitatottabb és egyben legköltségesebb eleme a közös agrárpolitika kidolgozása volt, amelynek az sem jelentette akadályát, hogy a tagállamok mezőgazdasági adottságai és társadalmi-gazdasági viszonyai igen különbözőek.

Az EU-t alapító hat ország az 1957. március 25-én aláírt Római Szerződésben határozta meg a közös agrárpolitika alapelveit és egyes főbb szabályait. A KAP kiindulópontja szerint kiemelten fontosak az egyes mezőgazdasági ágazatok sajátosságainak és az agrárnépesség szegényebb rétegeinek védelmét célzó piacpolitikai intézkedések, valamint a mezőgazdaság hosszabb távú strukturális átalakítása. Az agrárjövődelem-politika tekintetében legfőképpen az árak támogatását és a termelékenységet fokozó intézkedések bevezetését tekintették meghatározó jelentőségűnek.

Az Európai Unió Működéséről szóló szerződés (EUMSZ) általános szabályai a szabadkereskedelem és a Közösségen belüli verseny elvén alapulnak. A Szerződés néhány cikke (38-44.) azonban a mezőgazdasági piacpolitika tekintetében kivételt enged, amivel a közös piaci szervezetek létrehozását irányozta elő. A Szerződés az agrármodernizációs,³⁸ a jövődelempolitikai,³⁹ a piacstabilitási,⁴⁰ az ellátásbiztonsági⁴¹ és az élelmiszer-politikai célt⁴² emelte ki, amelyekre figyelemmel kell lenni a közös agrárpolitika kiépítése során. A célok elérése tekintetében nincs fontossági sorrend, együtt és külön-külön is érvényesülniük kell. Ezen időszak után kezdődött el a közös piacpolitika kiépítése.

³⁸ mezőgazdasági termelékenység növelése a műszaki fejlesztés fokozásával és a termelési tényezők lehető legjobb felhasználásával

³⁹ a mezőgazdasággal foglalkozók, abból élők számára méltányos, elfogadható életszínvonal megteremtése

⁴⁰ a mezőgazdasági termelők és a fogyasztók külső hatásoktól történő védelme

⁴¹ az élelmiszer-ellátás hozzáférhetőségének biztosítására

⁴² fogyasztói igények elfogadható áron történő kielégítése

IV. AZ AGRÁRTÁMOGATÁSOK CSOPORTOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI

A WTO-t⁴³ létrehozó 1995-ös Marrakesh-i Egyezmény melléklete határozza meg a támogatás fogalmát. E szerint: „*támogatásnak minősül, ha a Tag területén a kormány vagy más állami szerv pénzügyi támogatást folyósít.*”⁴⁴

Az agrártámogatásoknak többféleképpen csoportosíthatók, de az esetek nagy részében ezek átfedik, kiegészítik egymást, így önálló formában ritkán jelennek meg.

A főbb támogatási csoportok a következők:

1. a termeléssel kapcsolatban *jogosultság alapján* megkülönböztetünk alapanyag-termelést, illetve feldolgozást ösztönző támogatást;
2. a *termelési tényezők és a termelés egyes szegmensére ható tényezők alapján* pl. a termelési inputok ártámogatását, az output támogatást, termelői jövedelemtámogatást, ill. a beruházási, szerkezetátalakítási támogatást;
3. a *termelésre kifejtett hatás alapján* közvetlen és közvetett támogatást;
4. a *viszonyítási bázis alapján* állatlétszámhoz, területnagysághoz, vagy a termelő személyéhez kapcsolódó, valamint
5. *technikai értelemben* a támogatások lebonyolítását illetően például aszerint, hogy a kifizetés közvetlenül a költségvetésből vagy közvetítő szervezet közbeiktatásával történik-e.⁴⁵

A fenti lista egyrészt nem teljes, másrészt természetesen nem kizárólagos. Más csoportosítás csupán kétfelé bontja a támogatásokat:

- I. *az alkalmazott módszerek szerint* megkülönböztet közvetlen és közvetett jövedelempótló támogatást;
- II. *piac-és szerkezetpolitikai csoportosítás* (ezen belül található pl. az exporttámogatási rendszer, a fiatal gazdák támogatása, üzemkorszerűsítés, stb.)⁴⁶

Mindkét csoportosításban az a közös, hogy elsősorban a mezőgazdaság jövedelmezőségét kívánják növelni, ami nemzetgazdasági szempontból kiváló és szükséges is. Azonban a nagy

⁴³ World Trade Organization – Kereskedelmi Világszervezet

⁴⁴ Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

⁴⁵ Vásáry Miklós: Az agrártámogatási rendszer adaptációja (Agroinform Kiadó 2008) 32-33. o.

⁴⁶ Antal Gabriella: A nagy pénzeszsák (Agrártámogatások a WTO és az Európai Unió tükrében), 15. o.

cél érdekében sokszor létjogosultságot veszítenek a kisebb - nem is feltétlenül direkt pénzkifizetési – támogatások, intézkedések (gondolok itt pl. a gazdák adminisztrációs terheinek csökkentésére), amelyekkel egyszerűen könnyebbé tehető a mezőgazdasági termelő élete.

V. A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI TÁMOGATÁSI RENDSZER

Ma Magyarországon az agrárpolitika gyakorlatilag támogatáspolitikát jelent, amelynek az lenne a legfőbb célja, hogy az elérhető uniós források minél szélesebb jogosulti körben maradéktalanul lehívhatóak legyenek. Pontosan emiatt a gazdálkodóknak a szubvenciók, azaz a pénzlehívások maximalizálása lett az elsődleges célkitűzésük, ezért sokan azt és úgy termelnek (vagy épp nem termelnek⁴⁷), amire támogatás igényelhető.

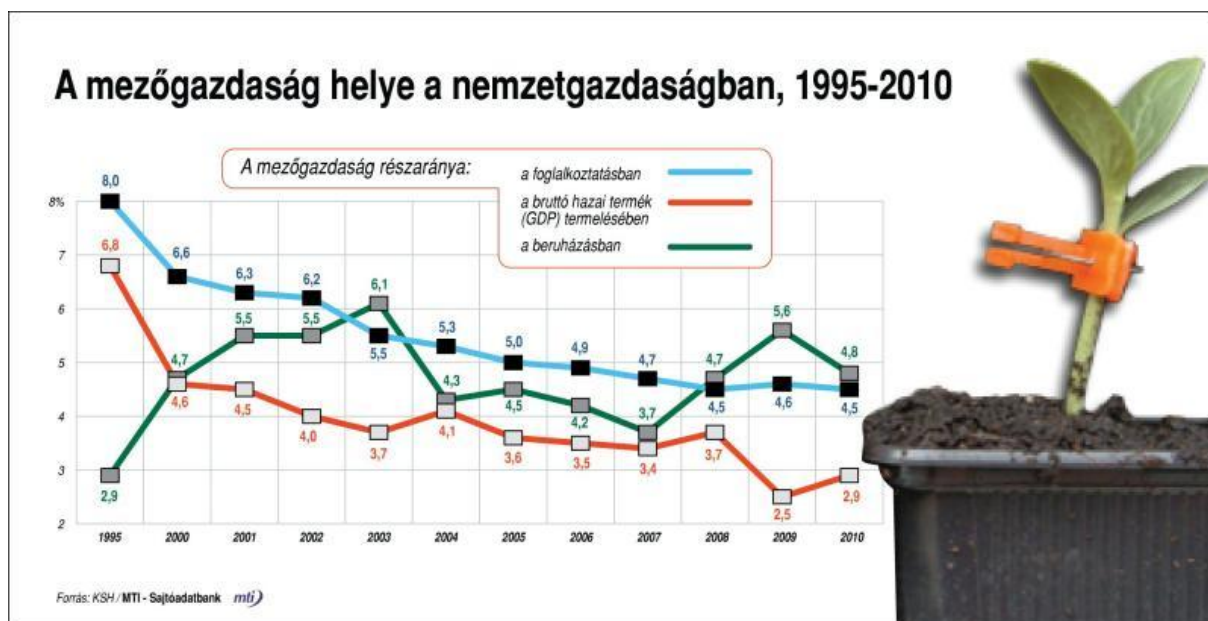
Elviekben a támogatási rendszereket éppen azért alakították ki, hogy a versenyhátrányban lévő termelők, illetve ágazatok versenyre való esélyeit kiegyensúlyozzák, de a szabályozás révén hangsúlyosan éppen azok versenytorzító hatásai érvényesülnek. Nem csak az egyes támogatási fajtákat, de az egész támogatási rendszert is sok bírálat éri, mivel egyrészt a támogatások elosztása nem egyenlő mértékű (pl. az egyes tagállamok részesedése az Uniós támogatásokból), pedig ennek nemzeti forrásokból való kiegészítése – főképpen a válság közepén – szinte lehetetlen. Az ún. 80-20 szabály⁴⁸ az agrártámogatások esetében is érvényesül, azaz a támogatások 80%-t a kedvezményezettek 20%-a kapja. Másrészt, az uniós jog által ismert állami beavatkozások (állami pénzjuttatások, bizonyos gazdálkodóknak juttatott különleges jogok, állami megrendelések) is csak egyes piaci szereplőket juttatnak versenyelőnyhöz, így szintén torzítják a versenyt.⁴⁹ Ezért mindennek előtt a rendszer újragondolására és újraszervezésére lenne szükség, hogy a magyar termelők versenyképessége ismét kiemelt elismertségű lehessen, akárcsak a rendszerváltás előtti két évtizedben, amikor is a magyar mezőgazdaság – sok tekintetben – a virágkorát élte.

⁴⁷ szőlő kivágási támogatás (100/2008. (VIII.6.) FVM rendelet)

⁴⁸ Jámbor Attila: A Közös Agrárpolitika 2013 után: A szakmai és a társadalmi vita (megjelent: Magyar Tudomány, 2011/2.)

⁴⁹ Antal Gabriella: A nagy pénzeszsák (Agrártámogatások a WTO és az Európai Unió tükrében – tanulmány, 6. o.) http://www.publikon.hu/application/essay/86_1.pdf (letöltés ideje: 2012. 05. 13.)

1. A magyar mezőgazdasági támogatási rendszer a csatlakozási tárgyalások tükrében: kvóták és feltételek

Forrás: MTI 2011. szept. 28.

A fenti kép kiválóan szemlélteti a magyar mezőgazdaság elmúlt másfél évtizedét. Mint azt a dolgozat bevezetőjében is leírtam, elemzésem központi dátuma a 2004-es EU-s csatlakozásunk időpontja. Az ok, hogy e képet a téma elejére raktam az, hogy egyfajta mementóként szolgáljon a következő részekben, amelyekben azt fogom elemezni, hogy milyen ígéretekkel, feltételekkel lett Magyarország az Európai Unió tagja.

Az 1998-as csatlakozási tárgyalások előtt a magyar gazdák kizárólag a központi költségvetésből származó támogatásokkal számolhattak. Ennek ellenére a mezőgazdasági támogatásoknak igen széles skálája volt fellelhető: költségcsökkentő, jövedelemkiegészítő támogatások (pl. vetési támogatás), agrárpiaci támogatások (pl. export szubvencionálása), fejlesztési típusú támogatások (ilyenek, pl. a földművelésügyi alapok, ill. 1995-től az összevont Mezőgazdasági Alap), a tulajdonszerzést segítő támogatások (pl. termőföld-vásárlás előmozdítása), valamint vannak egyéb támogatások is (pl. katasztrófák kezelése, kárenyhítés).⁵⁰ Az 1993-as agrárpiaci rendtartás meghatározta, hogy a rendtartás eszközeinek alkalmazása során mely pénzügyi források használhatók fel. Ezek:

⁵⁰ Juhász Pál – Mohácsi Kálmán: Az agrárágazat támogatásának néhány összefüggése (megjelent: Közgazdasági Szemle XLII. Évf., 1995. 5. sz. 471-484. o.)

- a) a költségvetési törvényben erre a célra meghatározott mezőgazdasági és élelmiszeripari exporttámogatás, valamint agrárpiaci támogatás céljára biztosított összegek, illetve
- b) a rendtartásban szabályozott eszközrendszer működtetéséből származó bevételek (lefölözés, pályázati letéti díj).

A csatlakozási tárgyalások megkezdéséig (1998) a mindenkori kormányok feladata volt, hogy a csatlakozáshoz szükséges feltételeket megteremtsék és a magyar jogrendet, gazdaságot „európaiasítsák”. Ezeket a feltételeket az Európai Tanács ún. „koppenhágai kritériumai” határozzák meg, melyek szerint a csatlakozni kívánó országnak demokráciát, jogállamiságot, emberi jogokat és a kisebbségek tiszteletét és védelmét biztosító stabil intézményrendszerrel kell rendelkeznie; működő piacgazdasága legyen, hogy meg tudjon birkózni az EU-ban jelenlevő versennyel és piaci erőkkel; valamint vállalja a tagsággal járó elkötelezettségeket, különösen a politikai és gazdasági célok, illetve a monetáris unió tekintetében.⁵¹

A csatlakozási tárgyalások első lépéseként átvilágították a teljes hazai joganyagot (ún. *acquis screening*). Nem lehet azt mondani, hogy a tárgyalások kizárólag a mezőgazdaságról szóltak, viszont annak kiemelt jelentőségét mutatja, hogy a közel a 80 ezer oldalnyi közösségi joganyag fele a mezőgazdasághoz kapcsolódott és ez volt a csatlakozási tárgyalások egyik legproblémásabb, legkritikusabb pontja. A tárgyalások legsarkalatosabb pontja ezen belül is a támogatásokra, illetve a különböző termelési kvóták megállapítására vonatkozó része volt. Magyarország mindenben – így a direkt támogatásokban – is egyenlő elbánást kívánt a többi tagállammal, lehetőség szerint átmeneti idő megállapítása nélkül. Az ún. Pozíciós Dokumentumban Magyarország vállalta, hogy a csatlakozás időpontjáig megteremti a Közös Agrárpolitika (továbbiakban: KAP) működésének feltételeit. Felhívta továbbá az EU figyelmét arra, hogy az agrárágazat kibocsátásának fejlesztése a nemzeti jövedelem szempontjából kiemelkedően fontos. Ennek érdekében az EU a bázisterületek kialakításánál, az állatlétszám és a kvóták meghatározásánál támogassa a magyar elképzeléseket és segítse - a KAP keretein belül – egy olyan magyar agrár- és termelési politika kialakítását, amely ténylegesen tükrözi a termelési potenciált, biztosítja a kedvező adottságú területek

⁵¹ European Council in Copenhagen – 21-22 June 1993 – Conclusions of the Presidency (<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>) letöltés ideje: 2012. 05. 15.

kihasználását, hosszú távra fedezi a belső igényeket és lehetővé teszi azon termékek kivitelét, amelyekből az ország többet képes termelni, mint saját szükséglete.⁵²

1999-ben fogadták el az AGENDA 2000 programot, amely az EU belső reformjait együtt kezelte a bővítés kérdésével. Ez két új tételt kapcsolt a korábbi közös költségvetés korábbi hatételéhez, amelyekből az egyik a jelölt országok felkészülését segítő előcsatlakozási segélyeket tartalmazta, tehát a már működő PHARE mellett két új csomagot vezetett be: a SAPARD⁵³, ill. az ISPA⁵⁴ Programokat.⁵⁵

A mezőgazdaság csatlakozásának legfontosabb része az EU által megszabott, a csatlakozáshoz szükséges feltételek és kvóták meghatározása volt. Előjáróban tudni kell, hogy az Unió csak azokban az ágazatokban alkalmaz termelési vagy támogatási kvótákat, amelyekben közvetlen termelői támogatás, feldolgozó támogatás vagy intervenció, azaz garantált értékesítést biztosító közösségi felvásárlás működik.⁵⁶ A kvóták olyan korlátozások, amelyek többnyire támogatási korlátot jelentenek, túllépésük esetén a kvótán felül előállított mennyiségre nem, vagy csak csökkentett összegű támogatás jár, más kvóták esetében pedig a túllépés akár büntetést is vonhat maga után, illetve a felesleg elhelyezését a kvótát túllépő tagállamnak kell finanszíroznia.

A hazai termelési szerkezetből adódóan Magyarországon - támogatási szempontból - a súlypont a szántóföldi növények termesztésén van, ez az ágazat kapja a Magyarországnak járó összes közvetlen termelési támogatás 89%-át. Az ilyen jellegű támogatásokhoz nem azonnal, hanem csatlakozás után fokozatosan juthatnak hozzá a tagállami gazdák. A szántóföldi közvetlen támogatási keretösszeget az ún. bázisterület és referenciahozam (történelmi hozam) segítségével számolják ki. Hazánkban, 1999-2001-es adatok alapján, 3487,782 ezer ha bázisterület és 4,73 tonna/ha referenciahozam került meghatározásra. (Vö.: a 2010. évi Statisztikai Évkönyv 2000. évi adatai alapján Magyarországon 7715,5 ezer ha termőterület volt, melyből 5853,9 ezer ha az ún. mezőgazdasági terület⁵⁷, melyből 4999,8 ezer ha a szántóterület.)

⁵² Magyarország az EU csatlakozás előtt
(<http://www.fvm.hu/main.php?folderID=1335&articleID=4154&ctag=articlelist&iid=1>) letöltés ideje: 2012. 05. 15.

⁵³ Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development

⁵⁴ Instrument for Structural Policies for Pre-Accession

⁵⁵ <http://www.agraroldal.hu/sapard-2.html> (letöltés ideje: 2012. 05. 15.)

⁵⁶ EU csatlakozás 2004, kiadta a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, 2003.
(http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/550.pdf) letöltés ideje: 2012. 05. 15.

⁵⁷ Mezőgazdasági terület: az összes szántóterület, a konyhakert, a gyümölcsös, a szőlő és a gyepterületeinek összessége.

Sem a bázisterület, sem a referenciahozam nem állít közvetlen termelési korlátot, de ha a beérkező támogatási pályázatok országos összesítésekor kiderül, hogy a tényleges termőterület meghaladja a bázisterületet, akkor az egy hektárra eső támogatást a túllépés arányában csökkentik.⁵⁸

Kiemelkedően fontos volt még számunkra a húsmarha és a tejkvóta, illetve az annak alapján meghatározott támogatások megállapítása. A tagállamokra és azon belül az egyes termelőkre leosztott tejkvóta a tejtermelés korlátozását jelenti. A kvótán felül termelt tejre büntető illetéket kell fizetni (tej irányárának 115%-át). Minden kvóta megállapításakor az az elsődleges cél, hogy a hazai szükségleteket hazai termékekkel elégítsék ki. A csatlakozási tárgyalások eredményeképpen megállapított kvóták mértéke ezt eléri, sőt, a legtöbb ágazat esetében növekedésre, fejlődésre is lehetőséget adott.

Magyar szempontból lényeges volt még a zöldség-gyümölcs ágazat kvótáinak meghatározása. Ebben az ágazatban kizárólag feldolgozói támogatások folyósíthatók és csak paradicsomra, őszibarackra és körtére. Tehát sem a szabolcsi almatermelő, sem a balatoni szőlőültetvényes termelési jogcímen sem az EU-tól, sem nemzeti forrásból nem kaphat hozzájárulást (persze más – nem termeléshez kötött – támogatásokból még részesülhet).⁵⁹

A csatlakozási tárgyalások folyamán néhány nagyon fontos átmeneti mentességet is sikerült „kiharcolnunk”, amelyek közül csak az általam legfontosabbnak, vagy éppen legérdekesebbnek tartottakat említem:

1. 2,8%-os zsírtartalmú tej forgalmazása: EU-s szabályozás szerint a folyadéktej háromféle zsírtartalmú lehet: 0,5%-os, 1,5%-os, 3,5%-os. Az átmeneti mentességet fogyasztói szokásokra hivatkozva kértük, amit az Unió el is fogadott, és a csatlakozást követő 5 évig engedélyezte a 2,8%-os zsírtartalmú tej forgalomba hozatalát. (Úgy tűnik a berögződött fogyasztói szokásokat nehezebb megváltoztatni, mint azt a csatlakozáskor hitték, mivel ma, 2012-ben minden boltban lehet 2,8%-os tejet kapni, ellenben 0,5%-osat csak elvétve.)
2. Pálinka: pálinka név alatt kizárólag Magyarországon előállított gyümölcs és törköly párlatok, valamint Ausztria négy tartományában előállított kajszibarack párlat elnevezésére használható.
3. Csatlakozás előtti nemzeti támogatások ideiglenes továbbvitele: az agrárágazatban a KAP által biztosított támogatáson kívül csak igen szűk körben adhatók nemzeti

⁵⁸ Somogyi Zoltán: A csatlakozási tárgyalások agrárfejezete (Európai Füzetek 9. – Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből, 2003.) 20. o.

⁵⁹ Somogyi Zoltán: A csatlakozási tárgyalások agrárfejezete (Európai Füzetek 9. – Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből, 2003.) 21-26. o.

támogatások. Magyarország a csatlakozás után 4 hónapon belül köteles volt a hazai jogalappal bíró, mezőgazdaságot érintő támogatásait az Európai Bizottságnak bejelenteni, így azok ideiglenesen (maximum 3 évig) továbbvihetőek voltak akkor is, ha szabályai nem teljesen voltak összhangban az Unió szabályokkal.

4. Ketreces tojótyúk-tartás állatvédelmi követelményei: 21 ketreces tojótyúk tartó üzem kapott 2009. decemberéig mentességet az alól, hogy ketrecekben betartsanak bizonyos, az EU-ban érvényben lévő állatvédelmi előírásokat. A felmentés a ketrecek magasságára és a padozat dőlésszögére vonatkozik, de nem érinti az egy tyúkra előírt minimális férőhelyet, így azt már a csatlakozástól biztosítani kell. Mivel a ketrecek padozatának dőlésszöge nem változtatható, így azok teljes cseréjére lenne szükség, ami hatalmas költségterhet ró a gazdákra. Ezen kívül ülőrúddal is el kellene látni azokat. A 2009-ig szóló mentességet azóta többször meghosszabbították, legutóbb 2012. januárjában kaptak újabb 7 hónap türelmi időt a gazdák a 350-nél több tojótyúkot tartó telepeken. A július végéig tartó türelmi időben a régi ketrecekben termelt tojást (tehát amit nem „boldog csirkék” tojtak) csak a tagállamon belül, ill. csak ipari felhasználásra lehet értékesíteni.⁶⁰
5. Külföldiek termőföld-szerzése: a legvégére hagytam, mert véleményem szerint ez a legfontosabb. Az Európai Unió 7 éves átmeneti időszakot biztosított Magyarország számára a külföldi természetes, valamint a belföldi és külföldi jogi személyek termőföld-szerzési moratórium fenntartására. A 7 éves átmeneti időszak annak lejártakor – ha a magyar és más tagállamok földárai még mindig azt indokolják – további 3 évvel meghosszabbítható.⁶¹ (2010. decemberében Magyarország kérvényezte a hosszabbítást, így a termőföld-vásárlási moratórium legkésőbb 2014. áprilisáig fennmaradhat.) Hozzá kell tenni, hogy bizonyos jogcímek (törvényes öröklés, elbirtoklás, ráépítés, kisajátítás, kárpótlási célú árverés⁶²), illetve meghatározott feltételek esetén (legalább 3 éve jogszerűen Magyarországon tartózkodik és igazolni tudja, hogy a tulajdonszerzést megelőző 3 évben saját nevében, saját kockázatára folyamatosan mezőgazdasági tevékenységet folytatott Magyarországon⁶³) a hatályos földtörvény is lehetővé teszi a tagállami állampolgárok termőföld-tulajdonszerzését.

⁶⁰ <http://www.videkesgazdasag.hu/index.php?id=ujra-lehet-palyazni-a-tojotyuk-ketrecek-atalakitasara> (letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

⁶¹ <http://www.euvonal.hu/index.php?op=mezogazdasag&id=44> (letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

⁶² 1994. évi LV. törvény a termőföldről, 4.§

⁶³ 1994. évi LV. törvény, 8/A.§

Annak ellenére, hogy a bázisterület, referenciahozam, kvótaszámok elviekben mind tényleges adatokon alapulnak, összességének mégis úgy gondolom, hogy a magyar (kis)termelő számára a csatlakozás inkább nehézségeket, költségeket okozott. Véleményem szerint a magyar mezőgazdaság, főképp történelmi hagyományai miatt, még nem volt kész egy egységes Európa részévé válni. Az EU csatlakozást támogató propaganda, a hatalmas ígéretek ellenére nem véletlen, hogy a magyar gazdák inkább félelemmel, mintsem reményekkel tekintettek a csatlakozás utáni időkre.

A csatlakozási tárgyalások, az agrárszakasz utolsó kérdéseinek megválaszolásával 2002-ben a végükhöz értek. 2003. április 12-i népszavazáson⁶⁴ aztán feltették a kérdést: „Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság az Európai Unió tagjává váljon?”, amelyre kb. 45%-os részvételi arány mellett, az érvényesen szavazók közel 84%-a (durva számítás szerint körülbelül 3 millió szavazásra jogosult) igennel felelt.

2. A magyar mezőgazdasági támogatási rendszer az uniós csatlakozás után és napjainkban

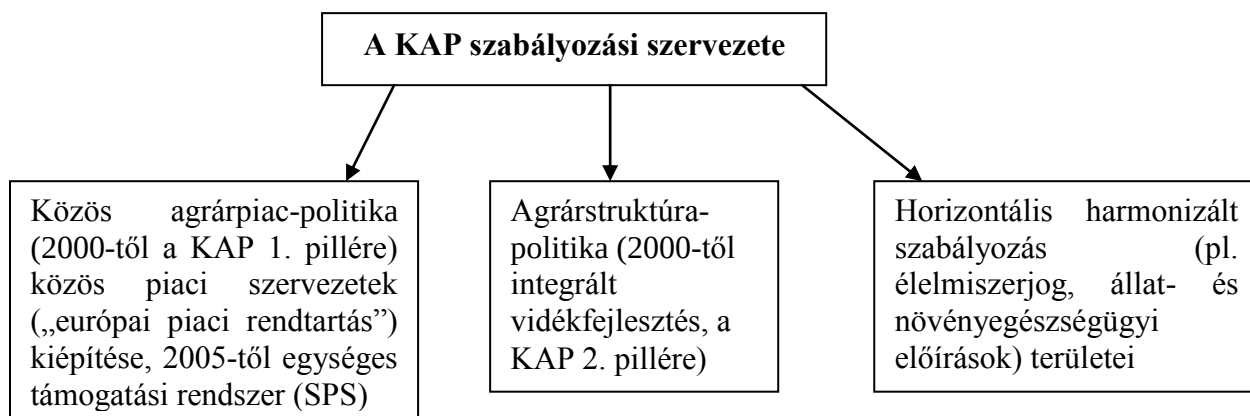
Magyarország 2004. májusi csatlakozását követően kialakult a magyar mezőgazdaságot (és ezzel kapcsolatban a külkereskedelmet) szabályozó feltételrendszer. Ettől a naptól kezdve a KAP szabályai voltak érvényesek ránk nézve is.

Ahogy arra korábban utaltam, már az EUMSZ is egy távlati célt, a közös piaci szervezetek létrehozását irányozta elő, ill. annak érdekében engedett kivételeket. A közös piaci szervezet az EKSZ⁶⁵ 40. cikk (2) bekezdése szerint valamennyi szükséges intézkedést, „így különösen árszabályozást, különböző termékek előállításához és piaci értékesítéséhez nyújtott támogatást, raktározási és készletgazdálkodási szabályok, valamint közös mechanizmust a behozatal és a kivitel stabilizálására” foglalja magában. Ezeket a közös piaci szervezeteket nevezik az agrárpolitikai pillérjének és így a mezőgazdasági szektort igen hamar beépítették a Közösség intézményi rendszerébe. Olyannyira, hogy fontossága okán illeszkedik az uniós jogalkotási és döntési folyamatba, a tagállami kormányok döntési illetékességét pedig nagyrészt megvonták⁶⁶.

⁶⁴ Az Uniós csatlakozást az akkori, Medgyessy Péter vezette Magyar Kormány, valamint 2 kivételtől eltekintve (MIÉP, Munkáspárt) az összes parlamenti párt támogatta.

⁶⁵ Európai Közösséget létrehozó szerződés

⁶⁶ Jól látható ez pl. a támogatási rendszernél is.

A KAP által célként kitűzött egységes európai agráriumot elviekben szabad áruforgalom, egységes árak, közösségi finanszírozás, valamint a tagállamok termékeinek természetes preferenciája jellemzi. A közös piaci rendtartás az árak alakulásának, a kereslet és a kínálat mennyiségi ellensúlyozásának – mindezek egyben fenntartásának és javításának - folyamatait fogja át és mindenféle diszkriminációt kizár. Többek között egyik tagállam sem tehet olyan intézkedést, amely mennyiségileg akadályozza a tagállamok közötti árucserét, valamint tilt minden olyan állami monopóliumot és országos szervezetet, amely a piaci szereplői között folyó versenyben bárkit hátrányos helyzetbe hozna. A közös piac szabályozása – az export és import előírások mellett - alapvetően kétféle lehet: vagy az árakat kívánják befolyásolni⁶⁷ (intézményi árak meghatározásával, vagy különböző intervenciós intézkedésekkel), vagy a piacra vitt mennyiséget (termelésre, előállításra vonatkozó kvóták meghatározásával).

Az egységes piaci rendtartás kialakításának gondolata már jó néhány éve terítéken van. Az 1234/2007/EK tanácsi rendelet felsorol pontosan 24 db ún. alaprendeletet, melyek mindegyike egy-egy termékre, vagy termékcsoporthoz vonatkozik. Nem meglepő tehát, hogy rögtön e hosszú felsorolás után deklarálja, hogy - az 1782/2003/EK tanácsi rendelethez hasonlóan, amely a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszereket egységesíti – ezeket az alaprendelet egységes rendszerbe kell foglalni, ezután pedig hatályon kívül helyezni. (Indoka volt ennek az is, hogy az ágazati rendeletek azonos, vagy hasonló problémára különböző megoldást javasoltak, így nem csak az egységesítés, hanem egyfajta megközelítési mód-váltás is szükségessé vált.)

A KAP rendszerének talán legfontosabb része a közös finanszírozás. Ebben legmeghatározóbb szerepe a közös költségvetésnek van, mert a piaci támogatásokat és a közvetlen jövedelempótló támogatásokat - a pénzügyi szolidaritás elve alapján – teljes

⁶⁷ Az árak befolyásolása ellenére az EU-n belül szabad a piaci áralakulás.

egészében a közösségi költségvetés fedezi, míg az agrárstruktúra-politika, majd a vidékfejlesztés finanszírozását - az addicionalitás elve szerint - részben a közös, részben a nemzeti költségvetések tartalmazzák.

1962-ben a KAP kiadásainak fedezésére hozták létre az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapot (továbbiakban: EMOGA), amely egyrészt az agrárstruktúrát átalakító politika, ill. később a vidékfejlesztési politika eszköze (Orientáció részleg), másrészt a piaci és támogatási politika eszköze (Garancia Részleg) volt. 2007-ben ez a rendszer megszűnt és létrehozta az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapot (EMGA) – amelyből finanszírozzák többek között pl. az export-visszatérítéseket, a piaci intervenciót, a közvetlen támogatásokat – és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapot (EMVA), amelyből a vidékfejlesztési programokat finanszírozzák.

Döntéshozatali rendszerét tekintve a KAP az általános mechanizmusba illeszkedik, megvalósításában jelentős a Bizottság, különösen az Európai Bizottság Agrár Igazgatóságának (ún. DG Agri) szerepe.⁶⁸

Habár a csatlakozási tárgyalások folyamán a magyar álláspont elsődleges (és folyamatos) kérése az volt, hogy a támogatásokban egyenlő mértékben részesüljünk a többi tagországgal, azonban ebben nem sikerült teljes körűen megegyezni. Pontosán a támogatási szempontból legnagyobb jelentőségű közvetlen, vagy direkt támogatások kapcsán ugyanis az EU egy 10 éves átmeneti időszakot vezetett be ránk és a többi csatlakozó tagországra nézve. A 10 év alatt fokozatosan, első évben 25%, majd 30%, 35%, 40% és így tovább évenként 10 %-os növekedéssel, melynek alapján a 10. év végére elérjük, hogy a közös költségvetésből 100%-ban (azaz a régi tagországokkal egyenlő arányban) részesüljünk.

Természetesen Magyarország és a többi csatlakozni kívánó ország is tiltakozott ez ellen, mivel ezen intézkedés közgazdaságtanilag teljesen megalapozatlan. Az EU érvelése arra épült, hogy a tagjelölt országokban a termelési költségek sok szempontból alacsonyabbak, kedvezőbbek a föld-és földbérlet árak, valamint olcsóbb a munkaerő.⁶⁹ Azt azonban nem vették figyelembe, hogy ezen árak egyenesen arányosak a jövedelmekkel, valamint pl. a mezőgazdasági gépek áraiban sincsenek meghatározó különbségek. Összehasonlításképpen: egy magyar használt John Deere 6820-as típusú, 6860 munkaórát üzemelt traktor 35 200 euró. Egy ugyanilyen típusú 5682 órát üzemelt traktor Hollandiában (szintén használtan) 35 000

⁶⁸ Kende Tamás-Szücs Tamás: Bevezetés az Európai Unió politikáiba, Complex Kiadó, Budapest (2011) 739-769.o.

⁶⁹ Szent István Egyetem, Egyetemi Újság, V. évf. 4. sz. (http://www.szies.hu/ujsg/v_4/14.html) letöltés ideje: 2012. 05 16.)

Euró.⁷⁰ Ha ehhez hozzávesszük a két országban érvényben lévő minimálbér összegét, ami hazánkban jelenleg 93 000 Ft, Hollandiában pedig 1446 euró⁷¹ (~ 430 ezer Ft), máris láthatjuk, hogy a holland gazda mennyivel könnyebben tudja a már meglévő területeit, akár saját forrásból is, fejleszteni, korszerűsíteni, míg a magyarnak önerőből ez szinte lehetetlen. Ezzel csak arra kívántam rávilágítani, hogy az EU a költségek tekintetében ugyan felmérte a helyzetet, de a jövedelmek tekintetében nem. Végül, szinte a csatlakozási tárgyalások utolsó napján abban sikerült megállapodni, hogy az EU által nyújtott támogatás mellé nemzeti forrásból még maximum 30% nyújtható. Ha ebben sem sikerült volna megállapodni, az véleményem szerint a magyar mezőgazdaság végét jelentette volna.

Az EU a korlátok mellett néhány dologban azért egyszerűsítést is engedett, jó példa erre az egységes területalapú támogatási rendszer, azaz a SAPS⁷². Az EU az újonnan csatlakozó országok számára lehetővé tette, hogy a közvetlen agrártámogatásokat az Unióban általánosan elfogadott összevont gazdaságtámogatási rendszer (SPS⁷³) helyett egy egyszerűsített rendszerben fizessék ki a termelők számára⁷⁴. Így tagállammá válásunk óta két, egymáshoz kapcsolódó forrásból van biztosítva a közvetlen kifizetésű területalapú termelői támogatások rendszere: egyrészt a SAPS, másrészt a kiegészítő nemzeti területalapú (ún. Top up) támogatások. A Tanács 1251/1999/EK rendelet I. fejezetének 2. cikke rendelkezik a területalapú támogatásokról. Eszerint:

„(2) A területalapú támogatást hektár alapon állapítják meg, régióként különbözően. Területalapú támogatást kaphat az olyan terület, amelyen szántóföldi növényeket termesztene vagy amelyet pihentetnek a 6. cikk értelmében, és amely nem haladja meg a régióra megállapított bázisterületet. Ez az adott régióban szántóföldi művelés alatt álló, illetve — ahol az alkalmazható — állami támogatási rendszer szerint ugaroltatott terület mérete az 1989., 1990. és 1991. évek átlagában. A régió ebben az esetben egy tagállamot vagy annak valamelyik régióját jelenti, a tagállam választása szerint.

(3) A területalapú támogatást kérelmező termelők kötelezően pihentetik gazdaságuk földjének egy részét, és ezért kompenzációt kapnak.”

Nagy különbsége a SAPS-nak a rendeletben foglalt általános területalapú támogatásoktól, hogy a SAPS esetében nincs kötelező ugaroltatási kötelezettség. A termelő szabadon döntheti

⁷⁰ www.autoline-eu.hu (letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

⁷¹ http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=528 (letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

⁷² Single Area Payment Scheme

⁷³ Single Payment Scheme

⁷⁴ http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=1507 (letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

el mit kíván termelni, műveli vagy pihenteti a földjét. A kifizetés alapja kizárólag a földterület hektáronkénti nagysága. A támogatásra jogosult mezőgazdasági terület, valamint a minimális birtokméret meghatározása a tagállam feladata, az egységes területalapú támogatás keretében adható támogatás éves összege pedig a csatlakozási szerződésben foglalt kvóták és bázisterületek alapján kerül meghatározásra.

A közvetlen támogatások mellett – kisebb súllyal ugyan -, de szintén fontosak az intervenciók, illetve az exporttámogatások is. A csatlakozás napjától kezdve a magyar termelők, feldolgozók, forgalmazók is teljes joggal vehetnek részt a közösségi intervenciók rendszerben és pályázhatnak exporttámogatásokra, a régi tagországokkal egyenlő mértékben.⁷⁵ Azonban a jelenlegi gazdasági helyzetből és a megfelelő támogatás hiányából adódóan egyre kevesebb mennyiséget termelünk, így exportintenzitásunk is alacsony marad.

A vidékfejlesztési intézkedések az agrárszerkezet átalakítására vonatkozó intézkedéseket foglalja magában. Az ezekhez tartozó támogatásokat az Európai Mezőgazdasági és Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) finanszírozza. (Megjegyzés: korábban említettem, hogy az EMOGA 2007-ben korábbi formájában megszűnt és kettévált az Európai Mezőgazdasági Orientációs Alapra és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra.) Ellentétben a közvetlen támogatásokkal, a vidékfejlesztési támogatások esetében - az EU források mellett - Magyarországnak társfinanszírozást, illetve esetenként kötelező gazdálkodói önrészt kell biztosítania. Az EMOGA Garancia Részlegéből (2007-től az EMVA-ból) folyósított támogatások a Magyarország által készített hétéves Vidékfejlesztési Tervben foglalt intézkedésekre vehető igénybe. A támogatható intézkedések köre egyrészt ún. kísérőintézkedésekből áll (agrár-környezetvédelem, mezőgazdasági területek erdősítése, kedvezőtlen adottságú területek támogatása és korai nyugdíjazás), másrészt új intézkedéseket is bevezet (pl. árutermelő gazdaságoknak nyújtott támogatás, termelői-értékesítői szervezetek létrehozásának és működésük első évének támogatása, környezet- és állatvédelmi, higiéniai, étel- és élelmiszer-biztonsági előírásoknak való megfeleléshez szükséges beruházások támogatása, stb.)⁷⁶ 2007-2013 között az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program a jelenleg Magyarországon futó vidékfejlesztési program, amelynek keretében uniós támogatások igényelhetők, lehívhatók.

Mint azt már korábban írtam, az Európai Unióba való belépésünk időpontjától mindent a közösségi szabályok határoznak meg. Olyannyira, hogy a csatlakozás időpontjától az

⁷⁵ EU csatlakozás 2004, kiadta a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, 2003. (http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/550.pdf) letöltés ideje: 2012. 05. 16.)

⁷⁶ EU csatlakozás 2004, kiadta a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, 2003. (http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/550.pdf) letöltés ideje: 2012. 05. 16.

agrárgazatba csak korlátozott körben folyósítható nemzeti forrásból származó támogatás az Unió által biztosított támogatásokon kívül. Könnyítésül Magyarországnak a csatlakozási tárgyalásokkor sikerült elérnie, hogy belépés után maximum 3 évig fenntarthatja a meglévő támogatásait még abban az esetben is, ha azok nincsenek teljes összhangban a KAP szabályaival. Ellenben, ha folyamatos felülvizsgálatai során az Európai Bizottság a KAP elveinek súlyos megsértését tapasztalja, akkor azonnal (a 3 év lejárta előtt is) elrendelheti a támogatás megszüntetését. (Visszamenő hatályú intézkedést azonban ekkor sem tehet, a már kiutalt támogatások a gazdáktól nem kérhetőek vissza.) Ennek abból a szempontból volt jelentősége, hogy segítette azokat a hátrányos helyzetben lévő ágazatokat (pl. sertés, baromfi), amelyek a legnagyobb kihívás elé néztek a csatlakozás után.

Ahogy azt a fejezet elején lévő ábra is jól szemlélteti, az EU-hoz való társulásunk után agrárgazatunk lassú mélyrepülésbe kezdett. Ez természetesen nem kizárólag Unió hatása, nagyban hozzájárult hazánk (és az egész világ) változó gazdasági és klimatikus környezete is. Az időjárási anomáliák gyakoriságának növekedésével egyre fokozódó igény lépett fel a szélsőséges környezeti stresszhatásokat tűrő, de egyben kiváló minőségű és terméshozamú fajták iránt, de amelyeknek a gazdák a lassan élénkülő piac, az alacsony felvásárlási árak és a finanszírozási problémák miatt nem tudnak/tudtak eleget tenni. Az apály, a szárazság, a fagy és az egyre szigorodó gazdasági (és támogatási) feltételek miatt a hazai mezőgazdaságnak rengeteg kihívással kellett és kell a mai napig szembenéznie. A mezőgazdasági termelés nem csak minőségben, de mennyiségében is látványosan visszaesett. 2007-ben például 12%-kal esett vissza a termelés az előző évihez képest. Tovább ront a helyzeten, hogy a lakossági jövedelmek alig emelkednek és ilyen magas fogyasztói árak mellett az élelmiszerpiac további zsugorodása várható⁷⁷, aminek hatása már rövid távon érezhető a nemzetgazdaságban.

2011-től azonban érezhetően megváltozott a helyzet, ha másban nem is, gondolkodásban biztosan. Újra elkezdtek felfedezni a mezőgazdaságban (és a vidékben) rejlő lehetőségeket, meglátni a támogatás-elosztásból fakadó aránytalanságokat. A támogatások főbb címzettjei már nem (csak) a nagyvállalatok, hanem a kis- és közepes családi gazdaságok, valamint ezek szövetkezetei. Dicsérendő lenne ezt a tendenciát megtartani a továbbiakban is, hiszen úgy gondolom, hogy Magyarország jövőjét alapvetően fogja meghatározni, hogy az agrárpiacon hogyan képes érvényesülni.

⁷⁷ Szabó Márton: A magyar mezőgazdaság helyzete és kilátásai (megjelent: Mezőhír, XII. évf. 2008. július, 12-17. o.)

3. Néhány nevesített támogatás bemutatása röviden

A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – bemutatok néhány napjainkban is elérhető és igénybe vehető támogatási formát:

A) FIATAL GAZDÁLKODÓK INDULÓ TÁMOGATÁSA

A támogatás az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) keretében került meghirdetésre. Legfőbb célja a fiatal (20-40 év közötti) mezőgazdasági termelők gazdaságalapításának ösztönzése, életképes üzemek létrehozása, munkahelyek megőrzése és újak létrehozása, valamint a mezőgazdaságban dolgozók korösszetételének javítása. Mértéke az elismerhető költségek 100%-a. A támogatás egy egyszeri, vissza nem térítendő tőkejuttatásból (max. összege 6 375 ezer Ft), és hitelfelvételnél kamattámogatásból (amelynek tőkésített összege nem haladhatja meg az egyszeri tőkejuttatás értékét). Vegyes finanszírozású, 75%-át az EU, 25%-t a Magyar Állam adja.⁷⁸

B) MÉHÉSZETI TÁMOGATÁSOK

A 47/2010. VM rendelet⁷⁹ rendelkezik a támogatható intézkedésekről. Ez alapján hozzájárulás nyerhető a méhészeti képzés országos koordinálásához, méz kinyeréséhez szükséges új eszközök igénybevételéhez, szaktanácsadói-hálózat működtetéséhez, a varroa atka elleni védekezéshez, a vándoroltatás korszerűsítéséhez, a méhcsaládok számának szinten tartásához, méhészettel kapcsolatos kutatásokhoz, stb. Szintén társfinanszírozási formában működik, nagyobb részét az Unió, kisebb részét a nemzeti költségvetés finanszírozza.

C) BIRTOKÖSSZEVONÁSI TÁMOGATÁS

A birtokösszevonási támogatás a szomszédos termőföldek (vagy osztatlan közös tulajdon esetén a tulajdoni hányad) megvásárlásához nyújt hozzájárulást. Legfőbb célja, hogy ezzel megszüntesse a hasznosítást és értékesítést akadályozó, osztatlan közös tulajdonban álló termőföldeket és felszámolja az elaprózott birtokviszonyokat. Ez olyan vissza nem térítendő

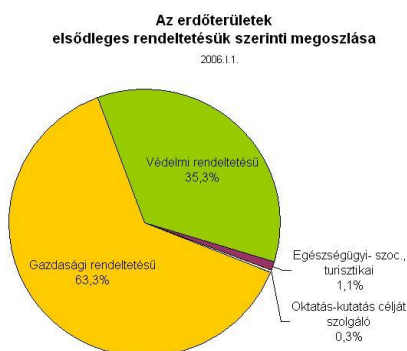
⁷⁸ Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program, A fiatal gazdálkodók induló támogatása (www.fvm.hu) letöltés ideje 2012. május 13.

⁷⁹ 47/2010.(XII. 31.) VM rendelet a Magyar Méhészeti Program alapján a 2010-2013 közötti időszakokban a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap társfinanszírozásban megvalósuló támogatások igénybevételének szabályairól

támogatás, melynek mértéke az adásvételi szerződésben kikötött vételár 20%-a, de legfeljebb 3 millió Ft.⁸⁰

D) ERDŐSÍTÉSI TÁMOGATÁS

Eszerint a „támogatás célja a mezőgazdasági szerkezet-átalakítás elősegítése, az ország erdőterületének hosszú távon való mennyiségi növelése, minőségi javítása, az erdő közérdekű védelmi funkciójának fejlesztése.”⁸¹ Azokat a területeket kívánják így erdőgazdasági művelés alá vonni, amelyek mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmasak. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 7.§-ának (2) d) pontja rendelkezik arról, hogy *„a táj jellege, a természeti értékek, az egyedi tájértékek és esztétikai adottságok megóvása érdekében művelési ág változtatás, más célú hasznosítás csak a táj jellegének, szerkezetének, a történelmileg kialakult természetkímélő használat által meghatározott adottságoknak és a természeti értékeknek a figyelembe vételével történik”*. Erre tehát tekintettel kell lenni akkor is, amikor a földtulajdonos úgy dönt, hogy beerdősíti területét és akkor is, ha néhány év elteltével újra mezőgazdasági termelés alá kívánná vonni. Ez utóbbi eset pedig már az erdő igénybevétele⁸² jelenti. Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény (továbbiakban Evt.) 78.§-ának (1) bekezdése alapján azonban erdőt igénybe venni csak kivételes esetben és gazdasági rendeltetésű erdő kivételével kizárólag a közérdekkel összhangban lehet.

Forrás: www.mgszh.hu

⁸⁰ <http://www.agropiac.hu/palyazat/24> (letöltés ideje: 2012.05. 16.)

⁸¹ 132/2004.(IX. 11.) FVM rendelet 3.§

⁸² Evt. 77.§ (1) szerint az erdő igénybevétele: a) az erdő mezőgazdasági művelésbe vonása

A mellékelt ábra is jól mutatja, hogy az elsődlegesen gazdasági rendeltetésű erdők - azon belül is a faanyag-termelő erdők - aránya a legnagyobb és általában véve is ennél a rendeltetésnél a legmagasabb a művelési ág megváltoztatásának az esélye.

A művelési ág megváltoztatását termőföld esetén az ingatlanügyi hatóságnak kell bejelenteni, mely bejelentés elmulasztása esetén az földvédelmi bírsággal sújthatja.⁸³ Erdő művelési ágának megváltoztatása esetén mindenek előtt egy ún. erdő-igénybevételi engedélyezési eljárást kell lefolytatni, mely alapján az erdészeti hatóság eldönti, hogy engedélyezi-e a változtatást, majd egy hatósági bizonyítványban rögzíti a terület adatait és állapotát.⁸⁴

Nagyon egyszerű egy mezőgazdasági területet erdővé alakítani, de ez visszafelé nem működik olyan könnyen: ha egyszer erdőművelési ágú lesz a terület, arra utána az erdészeti hatóság erdőgazdasági üzemterveket fog készíteni, tehát „számol” azzal az erdőállománnyal. Így az adott terület csak akkor lehet ismét az erdőtől eltérő művelési ágú, ha az erdő igénybevételének ellentételezéseként a tulajdonos erdővédelmi járulékot fizet, vagy csereerdősítést hajt végre. Az erdővédelmi járulék alapját az Evt. 82.§ (1) bekezdése százezer forintban határozza meg. Ezt az összeget kell összevetni a 81.§-ban meghatározott szorzókkal. Láthatjuk például, hogy egy *„természetes és természetszerű természetességi állapotú, valamint védelmi elsődleges rendeltetésű erdő esetén az erdővédelmi járulékalap húszszorosát”,* azaz kétfélmillió forintot kell fizetni az erdő mezőgazdasági művelésbe vonásáért hektáronként. A másik lehetőség a csereerdősítés, amely szintén költséges és szigorúak a törvényi feltételei.

Vitathatatlanul fontos egy ország számára, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű erdőállománnyal rendelkezzen (pl. levegő-szennyezettség⁸⁵, településvédelmi szempontból), ennek ellenére a jó minőségű termőföldek fenntartása és művelése nemzetgazdasági – s így versenyképességi – szempontból kiemelten fontos. Mivel a törvényi szabályozás folytán komoly nehézséget jelent a visszafordítás, így az csak a valóban gyengébb minőségű termőföldeknél, végszükség esetén lenne javasolható. Ehhez persze nélkülözhetetlen az erdősítési támogatásra pályázó, alkalmatlannak mondott területek felülvizsgálata, valamint a földtulajdonos megfelelő tájékoztatása arról, milyen nehézséggel jár a későbbiekben a művelési ág visszaváltoztatása. A probléma az, hogy - többek között – ezt a támogatást sem

⁸³ 2007. évi CXXIX. törvény a termőföld védelméről, 3.§

⁸⁴ <http://www.kormanyhivatal.hu/hu/ugytipusok/erdo-es-mezogazdasaggal-noveny-es-talajvedelemmel-kapcsolatos-ugyek/erdészeti-ugyek/erdo-nyilvantartasba-vetelevel-oroszagos-erdoallomany-adattal-kapcsolatos-ugyek/hatosagi-bizonyitvany-kiallitasa-erdorol-fasitasrol-muvelesi-ag-megallapitasa-celjabol> (letöltés ideje: 2012. 11. 02.)

⁸⁵ A lakossági életvitelből származó CO₂ kibocsátást az össz-erdőállomány képes semlegesíteni.

valódi támogatásként, azaz hozzáadott értéként fogják fel, hanem könnyen jött jövedelemként. Dolgozatom további részében még kifejtésre kerülnek a különböző, a támogatási rendszerből fakadó rendellenességek, azonban tény, hogy a mezőgazdaság felvirágoztatásához a gondolkodásmódunkban is változnunk kell.

VI. A KAP 2013 UTÁN – ÖSSZHANGBAN AZ ÚJ MAGYAR FÖLDTÖRVÉNNYEL

KAP 2013 után

Az Európai Bizottság Agrár Igazgatósága 2011 októberében hozta nyilvánosságra a KAP következő, 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó jogalkotási javaslatát. Ebben az látszik, hogy a Bizottság továbbra is a KAP 2 pilléres szerkezetének fenntartását tartja indokoltnak és, hogy a gazdasági válság ellenére sem csökken az agrárszektor támogatottsága (a költségvetési forrásokat terv szerint a 2013-as szinten befagyasztja).

A KAP költségvetése 2013-ban és 2020-ban		
milliárd EUR (folyó áron)	2013	2020
Piaci intézkedések	3.31	2.70
Közvetlen támogatások	42.17	43.45
1-es pillér	45.48	46.15
2-es pillér vidékfejlesztés	14.82	14.46
KAP összesen	60.30	60.61
Forrás: Európai Bizottság/DG Agri		

86

Igaz, hogy nominálértéken (azaz névértéken) nem csökken a támogatottság, reálértéken azonban (főleg a pénz inflálódása miatt) érezhető lesz a változás. De természetesen ezt sem adták ingyen. A legfontosabb érv a támogatottság fenntartása érdekében az volt, hogy az agrártermelés az élelmiszerek előállítása mellett a környezetre is jótékony hatással van (ökológiai változatosság megőrzése, élhető, tiszta környezet fenntartása). Éppen ezért a következő periódusban a korábbiaknál is hangsúlyosabb szerepet kap a környezetvédelem a támogatásokra, szubvenciókra való jogosultság szempontjából. (A „zöldítésre” egyébként nem csupán kifejezetten a KAP szabályaiban, hanem minden EU-s politikában kiemelkedő hangsúlyt fektetnek.)

A KAP következő időszakában a közvetlen kifizetések rendszere jelentősen átalakul. Az 1. pilléres forrásokból kiosztható támogatásoknak két része lesz: egyrészt az egységesen, valamennyi tagállamban kötelező, másrészt a tagállamok döntésétől függő önkéntes

⁸⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy a Bizottságnak a 2014-2020-as periódusra még nincs végleges, jóváhagyott költségvetése.

elemekből fog állni. Kivételek lesznek a kistermelők, akik egy egyszerűsített rendszerben igényelhetik majd a kifizetéseket.

A kötelező támogatások legjelentősebb tétele a tagállamok 1. pilléres forrásainak mintegy 40-70%-át magába foglaló alaptámogatás lesz. A jelenleg működő - korábban elemzett - SPS és SAPS rendszert az új ún. Alaptámogatási Rendszer fogja felváltani. A tervezet szerint az új jogosultság alapja a 2014. május 15-ig bejelentett, támogatásra jogosult hektárok száma. Szintén minden tagállamban kötelező lesz az ún. zöld támogatási komponens (kb.30%-a az 1. pilléres forrásoknak), melyhez csak akkor lehet hozzájutni, ha a termelő vállalja bizonyos megemelt ökológiai-fenntarthatósági követelmények teljesítését.

A kötelező támogatások harmadik eleme a fiatal gazdálkodók kötelező támogatási konstrukciója, mely maximum a terület alapú közvetlen kifizetések 25%-át teheti ki. Ez a 40. évet még be nem töltött fiatal gazdákat kívánja termelésre ösztönözni, mértéke maximum a támogatási jogosultságok nemzeti átlagának 25%-a lehet, és legfeljebb 25 hektárra igényelhető maximum 5 évig. Ez így már majdnem tökéletesen hangzik, de mindenképpen meg kell vizsgálni számszerűsítve is. A SAPS alapján a magyar gazdák hektáronként 2013-ban 230 euróra lesznek jogosultak. Ez az Alaptámogatási Rendszer alapján kb. 143 euró/hektár/évre csökken. Ha ehhez hozzávesszük a zöld komponens is kb. 81 euróval, akkor is csak majdnem éri el a támogatási szint hektáronként éves mértéke a 2013-as szintet.⁸⁷ (Ezt az összeget persze a választható intézkedések, ill. a kiegészítő támogatások tovább növelhetik.)

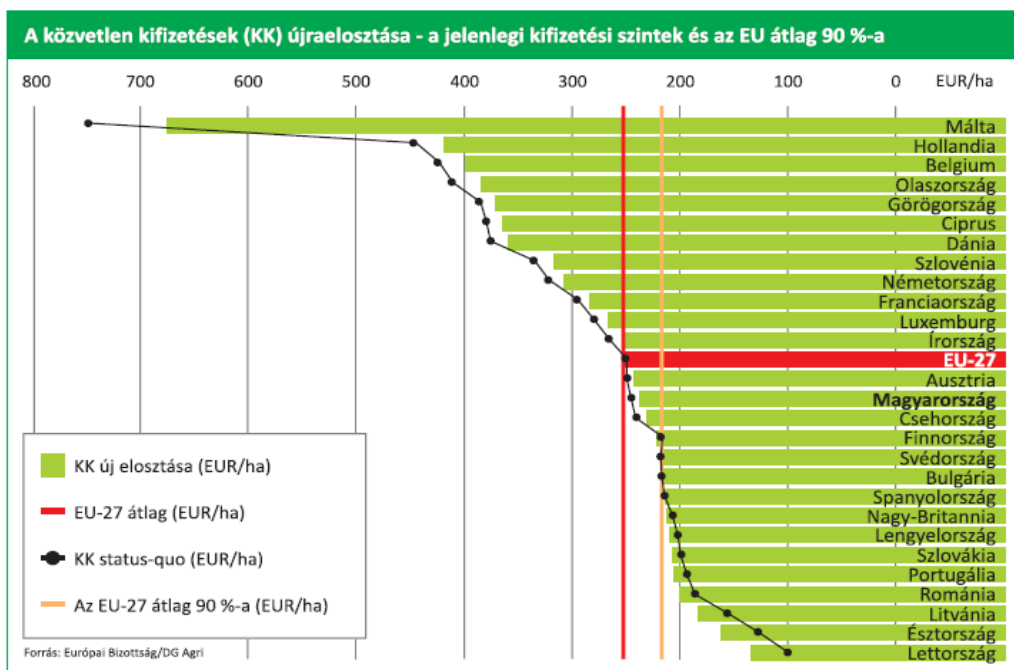
A tagállamok döntésétől függő önkéntes támogatásoknak várhatóan két eleme lesz. Az első, a nálunk jelenleg top-up, azaz kiegészítő támogatások helyett azok a termeléshez kapcsolt támogatások, melyek azokat a mezőgazdasági tevékenységeket ösztönzik, amelyek a tagállam agrárorszékében kiemelt gazdasági, környezetvédelmi vagy szociális fontossággal bírnak, mértéke legfeljebb az első pilléres támogatások 5-10%-a. Ezeknél a termeléshez kapcsolt támogatásoknál legfeljebb a termelés szinten tartását lehet finanszírozni, ezért nem mindegy, hogy 2014-ben mekkora állománnyal rendelkezik majd egy üzem. Önkéntes támogatásként másik 5% adható még a kedvezőtlen természeti adottságú területeken gazdálkodóknak.

Mind a kötelező, mind az önkéntes támogatásokra csak az ún. aktív gazdálkodók lesznek jogosultak és továbbra is előfeltétel lesz a kölcsönös megfeleltetés előírásainak

⁸⁷ 4809 ezer hektár területbázis mellett a Magyarország rendelkezésére álló összes első pilléres forrás 1295 millió euró lesz.

teljesítése. Az aktív mezőgazdasági termelő⁸⁸ fogalmának bevezetésével az EU a mezőgazdasági termelés iránt ténylegesen elkötelezetteket kívánja támogatni, 2014-től a közvetlen kifizetésekre csak ők válnak jogosulttá. A tervezet által aktív gazdálkodónak minősül „az a természetes vagy jogi személy, aki/amely az előző pénzügyi évben összes nem mezőgazdasági tevékenységből származó bevételeinek minimum 5%-ával megegyező közvetlen támogatásban részesült, vagy mezőgazdasági földterületein elvégzi a tagállam által meghatározott alaptevékenységeket”. A státusz másik jelentősége abban áll, hogy ugyan megmarad a támogatási jogosultság forgalomképessége, de ezentúl csak szintén aktív gazdálkodóra ruházható át (emellett ugyanakkor szabadon örökölhető).

A javaslat alapján a támogatások méltányosabb elosztása céljából az egy hektárra jutó közvetlen kifizetéseket nemzeti és regionális szinten is az egységesíteni kell. Ez azon tagállamoknak jelenthet kompenzációt, melyeknek egy hektárra vetített első pilléres forrásainak összege nem éri el az EU 27 államának átlagának 90%-át. Ez természetesen nem jelenti, hogy a tagállamok közti különbségek eltűnnének, az EU átlag alatti országok esetében ez a mértékű (különbség egyharmada) kompenzáció csupán gesztusértéknek számít.

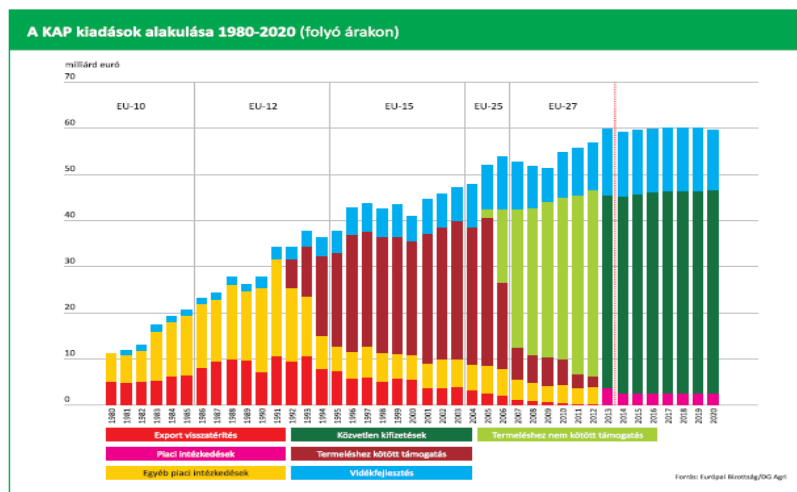

A kisgazdaságok egyszerűsített támogatási programját (SFS) a Bizottság egy átalánytámogatási rendszer alapján képzelte el, az adminisztrációs terhek csökkentése mellett. A tagállamok éves támogatási keretük maximum 10%-áig, évi 500-1000 euró átalánytámogatást nyújthatnak a kisgazdaságoknak, amely kiváltja az összes közvetlen

⁸⁸ Az „aktív mezőgazdasági termelő” fogalmát érdemes összevetni az új földtörvény tervezet által bevezetni szándékozó „földműves” fogalmával.

támogatást, azaz az igénylők más direkt támogatásra nem lesznek jogosultak. Ha ez az elképzelés megvalósul, akkor az érintett gazdálkodói kör közel kétszer annyi támogatásra lesz jogosult, mint 2013-ban.

A KAP 2. pillérjében az jelenti várhatóan a legnagyobb változást, hogy megszűnik a tengelyes szerkezet és létrehoznak egy ún. Közös Stratégiai Keretet (CSF), amely alatt egységes rendszerben fogják kezelni a különböző vidékfejlesztést érintő forrásokat és programokat, mely alapján lehetővé válik, hogy a vidékfejlesztési programok finanszírozásában megjelenjenek más alapok forrásai is. A megszűnő támogatási tengelyek helyét különböző intézkedések, intézkedéscsoportok vennék át, melyhez a Bizottság egyes esetekben 50-100%-os társfinanszírozást nyújtana, más esetekben pedig, pl. állatjóllétnél egy fix összegű támogatást határozná meg.⁸⁹ A vidékfejlesztésre fordítható összeg felosztása 50%-ban a történelmi bázison, 50%-ban pedig új objektív kritériumokon alapul (ezek alapján a Bizottság az évenkénti alapösszeghez képest plusz-mínusz 10% eltérést tenne lehetővé, amely hazánkunk előreláthatólag nem fog kedvezni), amelyet a Bizottság eddig még nem alakított ki. Az EU-s tagállamok a kapott támogatásokat általában véve, elvben szabadon használhatnák fel, a gyakorlatban azonban a források meghatározott százalékaához kötött felhasználást rendelnek, amely az összes forrás kb. 35%-át teszik ki, ezzel jelentősen korlátozva a támogatottak mozgásterét.

⁸⁹ Az EU Új Közös Agrárpolitikája 2014-2020: Várható változások az Európai Bizottság javaslata alapján (www.agrarkamara.hu letöltés ideje: 2012. 10. 24.)

Az új földtörvény tervezet⁹⁰

Dolgozatom témáját és a terjedelmi korlátokat szem előtt tartva jelen dolgozatnak nem célja a teljes törvényjavaslat komplex elemzése, csupán a dolgozattal összefüggésben lévő rendelkezéseinek vizsgálata.

A föld-és birtokpolitika nyilvánvalóan nem olyan látható formában járul hozzá a mezőgazdaság versenyképességének növekedéséhez, mint pl. az árak, ennek ellenére úgy gondolom, hogy a földhöz jutás, földszerzés nehézsége alapvetően befolyásolja azt, hiszen föld nélkül nincs termelés sem. Véleményem szerint az új földtörvény tervezetnek két olyan sarkalatos pontja van, amelyek a várhatóan – ha ugyanebben a formában elfogadásra is kerül – negatívan befolyásolhatják a magyar mezőgazdaság versenyképességét.

Mindenekelőtt a tervezet által bevezetett új fogalom, a *földműves* (Tervezet 5. § (1) bek. 12.) jelentését kell tisztázni. Eszerint földműves az a természetes személy, aki fő- vagy mellékfoglalkozásban mezőgazdasági tevékenységet folytat, rendelkezik agrárvégzettséggel vagy mezőgazdasági gyakorlattal.

A javaslat szerint várhatóan 2014-től „*a község, a város és a fővárosi kerületi önkormányzatok képviselő testülete által kijelölt övezetben lévő föld kivételével mező-, erdőgazdasági hasznosítású föld és védett természeti terület tulajdon-, ill. haszonélvezeti jogát nem szerezheti meg a földművesnek nem minősülő belföldi természetes személy*” (8.§ c). Mi következhet ebből? Jól látható, hogy a törvényjavaslat – bár célja dicsérendő – ezzel a túlszabályozással olyan drasztikusan lecsökkenti a potenciális vásárlói kört, hogy az a termőföld piacon a kereslet csökkenését fogja eredményezni. Ha pedig a keresletet ilyen radikálisan leszorítjuk, akkor a termőföld-árak várhatóan alacsonyabbak lesznek. Vagyis, nem, hogy az EU-s árakat próbálnánk megközelíteni, előreláthatólag - ha a javaslat ilyen formában elfogadásra kerül – jócskán el fogunk maradni azoktól. Így, a meghatározott feltételek alapján nagyon kevesen fognak tudni földhöz jutni, ezért pedig nem lesznek képesek termelni.

A másik, ami hátrányosan fogja befolyásolni a mezőgazdaság, mint egész versenyképességét, az a mezőgazdaságban termelő jogi személyekre rátelepített foglalkoztatási kötelezettség.⁹¹ Ez már elméletben, gazdasági adatokkal⁹² alátámasztva sem lehetséges, így ez a foglalkoztatási kényszer is alapvetően befolyásolja a mezőgazdaság

⁹⁰ T/7979. számú törvényjavaslat a mező-és erdőgazdasági földek forgalmáról

⁹¹ Javaslat 33. § (1) bek.

⁹² http://www.mosz.agrar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=757:a-foeldtoerverny-tervezet-gazdasagi-kihtasainak-ertekelese&catid=114:ii-9-termfoeld&Itemid=331 (letöltés ideje: 2012. 11.03.)

versenyképességét, az érintett üzemek egy része várhatóan be fog zárni, vagy csökkenteni fogja termelését.

Az új földtörvény vitaanyaga⁹³ szerint a földműves fogalmának és kizárólagos tulajdon és használati jog szerzésének háttérében az a gondolat áll, hogy a mezőgazdasági termelést nem folytatók ne szerezhessenek a termőföldön tulajdonjogot. Ez az óvintézkedés egyfelől a földmoratórium 2014. áprilisi megszűnte, valamint a nagybirtokosok és a mezőgazdaságon kívül álló személyek földhöz jutásával kapcsolatban kialakult folyamatos visszaélések, botrányok miatt vált szükségessé. Az a gondolat, hogy földünket óvni, védeni kell a spekuláció ellen jó, de vigyázni kell, nehogy pont a törvény adta lehetőségeket kihasználva ériék el éppen ennek az ellenkezőjét.

A jogi személyekre telepített foglalkoztatási kötelezettség okát az adta, hogy a földhasználatban feltűnő a jogi személyek nagy száma, ami miatt a hagyományos és a nyugat-európai államokban ismert föld- és üzemforgalmi korlátozások könnyen kijátszhatóak lennének.⁹⁴ Ezért kívánja a jogalkotó a haszonbérló jogi személyeknek a kis földtulajdonnal rendelkező, ám nagyszámú földtulajdonossal szembeni erőfölényét ellensúlyozni.⁹⁵ Ez a foglalkoztatási teher – ahogyan azt már korábban is írtam – könnyen a visszájára fordulhat és az üzemek tömeges bezárásával fenyeget. A mezőgazdaságban nem érvényesek az általános foglalkoztatási normák, nincs, vagy ritka a folyamatos foglalkoztatás. Mivel legtöbbször időnymunkákról van szó, nem valószínű, hogy pl. egy kisebb kft. számára vállalható az, hogy egész évben 100 főt foglalkoztat.

⁹³ Kiadta: Vidékfejlesztési Minisztérium

⁹⁴ Az új földtörvényhez ezért már készülöben van az új üzemgazdasági törvény, melynek tartalma még nem publikus.

⁹⁵ Vidékfejlesztési Minisztérium, Az új földtörvény vitaanyaga (A magyar föld védelmében)

VII. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom elején fontosnak tartottam közgazdaságtanilag megalapozni a versenyképességet, hogy azután biztosabb alapokon elemezhessem azt a mezőgazdasággal kapcsolatban. A fogalmi meghatározásokon túl foglalkoztam a különböző versenyképességi koncepciókkal, valamint magával a mezőgazdasági versenyképességgel és annak összetevőivel. Mintegy bevezetőként a támogatási rendszerekbe és fontossága okán is, utolsó mezőgazdasági versenyképességet meghatározó tényezőként az állami szerepvállalást részleteztem, mivel a kormányzat szerepe áthatja az összes többi tényezőt. Meghatározza többek között azok kereteit, szabályozását, ellenőrző szervét és rendszerét.

A támogatási rendszereket időrendi sorrendben kíséreltem meg bemutatni, kezdve a rendszerváltás utáni évektől egészen napjainkig. Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk meghatározó jelentőségű az agrárium és a rá vonatkozó támogatási rendszerek, támogatások vonatkozásában, így dolgozatomban ezt részleteztem a legbővebben. Mint arra a bevezetőmben is utaltam, a téma körüljárása a dolgozat kereteit meghaladó jóval komplexebb jogi és közgazdaságtani kutatást igényel, így jelen dolgozatomban csak a téma szempontjából legszükségesebbre szorítkoztam.

Kutatásaim, forrásélményeim olvasásának eredményeképpen arra a következtetésre jutottam, hogy az EU csatlakozás – legalábbis a mezőgazdaság szempontjából - elhamarkodott volt. Magyarország olyan feltételekkel ment bele a csatlakozásba, amiket nem tudott, vagy nem szabadott volna vállalnia. Ezt az amúgy is hátrányos helyzetet súlyosbította az időközben kialakult gazdasági válság és az időjárás kiszámíthatatlanságából eredő gazdasági helyzetek. A támogatási rendszerből fakadó egyenlőtlenségek pedig tovább rontották az amúgy is versenyhátrányban lévő országunk pozícióját.

Bárki bármit mond, Magyarország alapvetően mezőgazdasági ország. Gazdáink megfelelő szellemi tőkével rendelkeznek, ezért kielégítő technológiai feltételekkel, elégséges tőkeerővel, a támogatási rendszer megreformálásával a világon bárhol megállnák a helyüket. Persze ahhoz, hogy a mezőgazdaság reneszánszát élhesse nélkülözhetetlen egyfajta agrárszemléletű politikai hozzáállás is.

Felhasznált irodalom- és joganyagjegyzék

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Antal Gabriella: A nagy pénzeszsák (Agrártámogatások a WTO és az Európai Unió tükrében – tanulmány) (www.publicon.hu)
2. Az EU Új Közös Agrárpolitikája 2014-2020: Várható változások az Európai Bizottság javaslata alapján (www.agrarkamara.hu)
3. Az Európai Unió Agrárgazdasága, 2010. 15. évf. 1-2. sz.
4. Bakács András: Versenyképességi koncepciók (HAVER c. kutatási projekt keretében készült tanulmány)
5. Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan (AULA Kiadó, 1998.)
6. Chikán-Czakó-Lesi: Állami szerepvállalás a vállalatok versenyképessége nézőpontjából (Stratégiai kutatások – Magyarország 2015, Tanulmányok Magyarország versenyképességéről, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006.)
7. Dr. Csath Magdolna: A magyar versenyképesség puha tényezői (www.ujreformkor.hu)
8. Dr. Dombai Lászlóné: Hol és hogyan épüljenek kis élelmiszer-feldolgozó üzemek? (www.videkesgazdasag.hu)
9. Dupcsák-Kerek-Marselek: A fontosabb zöldségnövények költség-jövedelem alakulása (Őstermelő 2010/5. szám)
10. European competitiveness report 2002 and 2011, European Commission
11. European Council in Copenhagen – 21-22 June 1993 – Conclusions of the Presidency (www.europa.eu)
12. EU csatlakozás 2004, kiadta a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, 2003. (www.euvonal.hu)
13. Jámbor Attila: A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben (Ph.D. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2008. – megjelent: Köz-gazdaság: tudományos füzetek, 2009. 4. évf. 2. sz.)
14. Jámbor Attila: A Közös Agrárpolitika 2013 után: A szakmai és a társadalmi vita (megjelent: Magyar Tudomány, 2011/2.)
15. Juhász Pál – Mohácsi Kálmán: Az agrárágazat támogatásának néhány összefüggése (megjelent: Közgazdasági Szemle XLII. Évf., 1995. 5. sz.)
16. Kende Tamás-Szűcs Tamás: Bevezetés az Európai Unió politikáiba, Complex Kiadó, Budapest (2011)
17. Magyarország az EU csatlakozás előtt (www.fvm.hu)
18. Magyar Statisztikai Évkönyv, 2010.
19. Marján Attila: Az Európai Unió nemzetközi versenyképességének kilátásai (Európai Tükör 2009. 7-8.)
20. OECD Policy Brief August 2008.
21. Réti Mária: Szövetkezeti jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.
22. Samuelson-Nordhaus: Közgazdaságtan (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.)
23. Somogyi Zoltán: A csatlakozási tárgyalások agrárfejezete (Európai Füzetek 9. – Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből, 2003.)
24. Szabó Márton: A magyar mezőgazdaság helyzete és kilátásai (megjelent: Mezőhír, XII. évf. 2008. július)
25. Szent István Egyetem, Egyetemi Újság, V. évf. 4. sz. (www.szie.hu)
26. Tóth Anikó: Társadalmi tőke és a közösségi agrármarketing az élelmiszergazdaságban (Gazdálkodás LI. évf. 2. sz.)

27. Vidékfejlesztési Minisztérium: Az új földtörvény vitaanyaga (A magyar föld védelmében)

FELHASZNÁLT JOGANYAGOK:

1. Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés (1957-es Római Szerződés)
2. 1994. évi LV. törvény a termőföldről
3. 35/1994. (VI.24.) AB határozat a termőföldről szóló elfogadott, de ki nem hirdetett törvényről
4. 2007. évi CXXIX. törvény a termőföld védelméről
5. 132/2004. FVM rendelet a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján az Európai Unió által társfinanszírozott mezőgazdasági területek erdősítéséhez nyújtott támogatás igénybevételeinek részletes szabályairól
6. 34/2008. (III.27.) FVM rendelet az EMVA-ból az öntözés, a melioráció és a területi vízgazdálkodás mezőgazdasági üzemi és közösségi létesítményeinek fejlesztéséhez nyújtandó támogatások részletes feltételeiről
7. 67/2009. (VI. 9.) FVM rendelet a zöldség-gyümölcs termelői csoportok és termelői szervezetek nemzeti szabályozásáról
8. 1234/2007/EK tanácsi rendelet a mezőgazdasági piacok közös szervezésének létrehozásáról, valamint egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozó egyedi rendelkezésekről
9. 2011. évi CLXVIII. törvény a mezőgazdasági termelést érintő időjárás és más természeti kockázatok kezeléséről
10. 2003. évi XVI. törvény az agrárpiaci rendtartásról
11. 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról
12. Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (EUMSZ)
13. 100/2008. (VIII.6.) FVM rendelet a szőlőültetvények kivágásához nyújtott támogatás feltételeiről
14. 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről
15. Európai Közösséget létrehozó Szerződés (EKSZ)
16. 1782/2003/EK tanácsi rendelet a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról
17. 1251/1999/EK tanácsi rendelet egyes szántóföldi növények termelői számára támogatási rendszer létrehozásáról
18. 47/2010.(XII. 31.) VM rendelet a Magyar Méhészeti Program alapján a 2010-2013 közötti időszakokban a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap társfinanszírozásban megvalósuló támogatások igénybevételeinek szabályairól
19. 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
20. 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról
21. T/7979. számú törvényjavaslat a mező-és erdőgazdasági földek forgalmáról

EGYÉB FORRÁSOK:

1. www.euvki.hu
2. www.agrarkamara.hu
3. www.hvg.hu

4. www.marketingkommunikacio.blog.hu
5. www.index.hu
6. www.agraroldal.hu
7. www.videkesgazdasag.hu
8. www.euvonal.hu
9. www.autoline-eu.hu
10. www.agropiac.hu
11. www.kormanyhivatal.hu
12. www.mosz.agrar.hu
13. www.fvm.hu